

РОЗДІЛ І

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ОБЛІКУ, АУДИТУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ, НАЦІОНАЛЬНА ТА СВІТОВА ПРАКТИКА

1.1 Фактори успішного переходу на МСФЗ українських підприємств

1.2 Формування обліку ризиків в бізнесі при проведенні аудиту

1.3 Визначення впливу якості бухгалтерського обліку на якість аудиту в умовах автоматизації облікових процесів

1.4 Підприємницькі ризики та використання методів статистики для їх оцінки

1.5 Аналіз рентабельності власного капіталу

1.1 Фактори успішного переходу на МСФЗ українських підприємств

Останні роки позначені посиленням уваги до проблеми міжнародної уніфікації бухгалтерського обліку. Розвиток бізнесу, що супроводжується зростанням ролі міжнародної інтеграції у сфері економіки, висуває певні вимоги до однаковості й зрозумілості застосовуваних у різних країнах принципів формування й алгоритмів вирахування прибутку, оподаткованої бази, умов інвестування, капіталізації зароблених коштів і т.п. Багато західних інвесторів і банкірів вважають, що бухгалтерський облік в Україні не відповідає міжнародним нормам, бухгалтерська звітність українських організацій не відображає їх реального майнового і фінансового становища і взагалі «не прозора і не надійна». Тиск міжнародних валютно-банківських

організацій призвів до необхідності переходу України на міжнародні норми бухгалтерського обліку, масового перенавчання бухгалтерів і аудиторів.

Слід зазначити, що міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) є звітом компромісних і досить загальних варіантів ведення обліку. МСФЗ не є нормативними документами, що регламентують конкретні способи ведення бухгалтерського обліку і складання звітності. Вони носять лише рекомендаційний характер, тобто не є обов'язковими для прийняття. На їх основі в національних облікових системах можуть бути розроблені національні стандарти з більш деталізованою регламентацією обліку певних об'єктів.

Економічна ситуація, що склалася за період становлення незалежності нашої держави та входження її в світову спільноту, потребує значних структурних змін, а також зумовлює закономірну необхідність масштабного реформування системи бухгалтерського обліку та звітності.

Реформування бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів, створення нової нормативної бази бухгалтерського обліку вимагає рішення цієї проблеми на національному рівні.

Міжнародні стандарти фінансової звітності виступають на даний момент ефективним інструментом підвищення прозорості і зрозумілості інформації, яка розкриває діяльність суб'єктів господарювання, створює достовірну базу для визнання доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань, яка надає можливість об'єктивно розкривати і віддзеркалювати існуючі фінансові ризики у звітах суб'єктів, а також порівнювати результати їх діяльності в цілях забезпечення адекватної оцінки їх потенціалу та ухвалення відповідних управлінських рішень. Крім того, МСФЗ якісно впливають на можливості керівництва в області управління організацією і надають значні переваги перед конкурентами.

У суб'єктів, які складають звітність за МСФЗ, значно зростає можливість залучити додаткові джерела капіталу та партнерів по бізнесу, які допоможуть забезпечити економічне зростання і процвітання. У свою чергу

суб'єкти, використовуючи МСФЗ, мають доступ до інформації про фінансовий стан потенційних партнерів, що слугує додатковим інструментарієм при їх виборі.

Забезпечення прозорості суб'єктів національної економіки має величезне значення, оскільки, ринкова вартість капіталу визначається двома ключовими чинниками: майбутніми доходами та майбутніми ризиками. Деякі ризики дійсно характерні для діяльності самих організацій, проте є й такі, які спричинені відсутністю необхідної інформації, відсутністю точних відомостей про прибутковість капіталовкладень. Кредитори і інвестори згодні одержувати менший прибуток, але бути впевненими в тому, що достовірна, справедлива і точна інформації знизить їх ризики.

Отже, перехід на МСФЗ ефективно вплине на вітчизняних товаровиробників, іноземних інвесторів, а також на розвиток українського ринку капіталу в цілому.

Запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності має ряд значних переваг, серед яких: постійне розкриття іноземним інвесторам зрозумілої інформації про максимальну кількість можливих об'єктів інвестування; збільшення обсягів залученого капіталу та здешевлення вартості капіталу для українських підприємств; здешевлення процедур залучення капіталу; зменшення витрат на ведення обліку; гарантія послідовності облікової політики емітента; полегшення підтвердження фінансової звітності та збереження національного ринку послуг з аудиту.

Актуальність введення МСФЗ у публічні акціонерні товариства

Необхідність єдиної «мови» бізнесу, так традиційно називають бухгалтерський облік, була обумовлена розвитком міжнародної торгівлі, мультинаціональних корпорацій, глобалізацією фінансових ринків.

Фінансова звітність компаній різних країн має відмінності, які обумовлені соціальними, економічними і політичними чинниками. Відмінності в підходах до змісту обліку і звітності, значно ускладнюють аналіз інформації в прийнятті управлінських рішень. Тому, для забезпечення

гармонізації фінансової звітності, на основі угоди професійних організацій бухгалтерів Австралії, Великобританії, Ірландії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Мексики, США, Франції і Японії 29 червня 1973 року був створений Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (КМСБО), який розробляє єдину систему високоякісних, зрозумілих і таких, що мають обов'язкову силу глобальних стандартів бухгалтерського обліку і забезпечує максимальне зближення (конвергенцію) національних стандартів з міжнародними.

Питання про необхідність введення МСФЗ для України є актуальним вже не перший рік і не дивлячись на скептично налагоджених багатьох бухгалтерів і незалежних експертів, держава все ж робить невеликі кроки на шляху впровадження МСФЗ.

12.05.11 було внесено поправки до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 року № 996-XIV (далі - Закон про бух облік), що дасть змогу забезпечити перехід учасників фінансового ринку на МСБО, підвищити довіру іноземних інвесторів до якості інформації про результаті господарської діяльності вітчизняних підприємств, а також адаптувати наше «бухгалтерське» законодавство до законодавства ЄС.

Згідно зі змінами, складати фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за МСФЗ зобов'язані публічні акціонерні товариства (далі - ПАТ), банки та страховики. Усі інші підприємства самостійно визначають, складати фінансову звітність (у тому числі консолідовану) за МСБО чи ні (ч. 3 ст. 12 Закону про бух облік).

Згідно з законом України «Про акціонерні товариства» від 17.09.08 року № 514- VI (далі - Закону про АТ»), акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчується акціями. В ст. 5 Закону про АТ зазначено, що «акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні

товариства (ПАТ) та приватні акціонерні товариства (ПрАТ)», при цьому ПАТ може здійснювати як публічне, так і приватне розміщення акцій на відміну від приватного, де акції розміщуються лише приватно.

Акціонери товариства беруть участь вкладами в розділеному на акції статутному капіталі. Вони не несуть відповідальності за зобов'язання акціонерного товариства. Акціонери ризикують тільки вкладом.

Товариство є власником майна, продукції, виробленої товариством, доходів, отриманих від комерційної діяльності та іншого майна, придбаного ним на інших підставах. Внеском учасника акціонерного товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, природними ресурсами, ноу-хау. Вартість внесеного майна визначається спільним рішенням учасників товариства. Формування та збільшення статутного капіталу здійснюється шляхом випуску та продажу акцій, обміну облігацій на акції, збільшення номінально вартості акції.

Акціонерним визнається товариство, що має статутний фонд, розділений на певну кількість акцій, що дорівнює номінальній вартості, і учасники якого несуть відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства. Акціонерне товариство є об'єднанням кількох громадян або юридичних осіб (акціонерів) для спільної підприємницької діяльності на основі установчого договору. Він повинен містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників (акціонерів) та учасників найменування та місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного фонду, порядок розподілу доходів і збитків, склад і компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень. Установчий договір повинен визначати розмір частки кожного з акціонерів, розмір, склад і порядок внесення вкладів, форму їх участі у справах товариства. Якщо в установчому договорі товариства не вказано строк його діяльності, товариство визнається створеним на невизначений термін.

Товариство може відкривати розрахунковий та інші рахунки в банках, а також укласти договори та інші угоди тільки після його реєстрації. Товариство має право створювати на території України та за її межами філії та представництва, а також дочірні підприємства.

Згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 1 листопада 2011 року в Україні налічується 1322355 підприємств та об'єднань громадян за різними видами економічної діяльності та різними організаційно - правовими формами господарювання.

В таблиці 1 відображено секції за Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД).

Кількість акціонерних товариств за видами економічної діяльності та організаційно - правовими формами відображено у таблиці 2.

Таблиця 1

Секції за Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД)

Код секції	Назва секції
А	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство
В	Рибальство, рибництво
С	Добувна промисловість
Д	Переробна промисловість
Е	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води
F	Будівництво
G	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку
Н	Діяльність готелів та ресторанів
І	Діяльність транспорту та зв'язку
J	Фінансова діяльність
К	Операції з нерухомим майном, оренда інжиніринг та надання послуг підприємцям
L	Державне управління
М	Освіта
N	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги
О	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту

Таблиця 2

Кількість акціонерних товариств за видами економічної діяльності в Україні на 1 листопада 2011 року

	Усього	У тому числі за кодами секцій КВЕД														
		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
Усього підприємств	1322355	85541	2209	5229	118470	5947	91903	330331	23370	45628	18333	185998	52145	47071	35619	184951
Акціонерні з них:	26931	1378	77	340	5684	215	2443	6102	335	1440	2050	3053	6	67	164	391
публічне	2711	184	11	74	975	95	176	214	27	180	487	307	-	-	2	9
приватне	3784	189	32	71	892	23	380	642	72	290	367	701	1	10	42	72
відкрите	5035	571	21	104	1602	33	588	719	22	478	237	453	-	8	12	32
закрите	14736	423	12	87	2141	59	1229	4441	202	466	923	1505	4	47	104	260

Як бачимо з таблиць 1 та 2 найбільшу кількість акціонерних товариств займає такий вид діяльності як секція G - 6102 підприємства - «торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку» та секція D - 5684 підприємства - «переробна промисловість».

При цьому значна кількість АТ відносяться до таких видів діяльності як «операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям», «фінансова діяльність», «будівництво» та «сільське господарство, мисливство, лісове господарство».

Таким чином, бачимо, що питання впровадження МСФЗ у бухгалтерський облік гостро повстає серед дуже великої кількості акціонерних товариств у різних сферах життя та економічної діяльності українського бізнесу.

Згідно з ч. 6 ст. 40 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» ПАТ відповідно до МСФЗ (IFRS) 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» (який є обов'язковим до застосування всіма підприємствами, які вперше складають фінансову звітність відповідно до МСФЗ, та містить чіткий алгоритм підготовки такої звітності) у фінансовій звітності повинні наводити порівняльну інформацію за попередній період. Із цією метою необхідно перерахувати залишки на рахунках за попередній рік на початок року, за який подається така інформація.

До складу інформації про діяльність ПАТ обов'язково включається річна фінансова звітність (повний комплект фінансових звітів) товариства, складена за МСФЗ. За бажанням товариства додатково може розкриватися проміжна фінансова звітність, складена за МСФЗ.

Міжнародні стандарти фінансової звітності слід розглядати як один із основних факторів продовження і активізації реформи бухгалтерського обліку в Україні. Розуміння основоположних ідей і суті міжнародних стандартів обліку забезпечить в подальшому коректний підхід до застосування в українській практиці бухгалтерських рішень, традиційних для кращої Європейської практики [1].

Враховуючи історичні, соціальні та економічні особливості розвитку України, доцільним є запровадження державного регулювання і встановлення єдиних методологічних засад обліку. В той же час такі заходи повинні будуватися на оновлених основах - через чітке дотримання всіма суб'єктами господарювання вимог нормативних актів, що формують українську систему бухгалтерського законодавства.

Сьогодні необхідна інституційна перебудова системи регулювання бухгалтерського обліку та звітності, де держава буде відігравати провідну роль за активної участі професійних громадських бухгалтерських організацій. Потрібні нові підходи до навчання та переатестації бухгалтерських працівників, і, в першу чергу, головних бухгалтерів. Орієнтація на Міжнародні стандарти фінансової звітності передбачає навчання лише зацікавлених користувачів бухгалтерської звітності, зокрема, існуючих та потенційних власників, тому що реформування бухгалтерської звітності в цілому є можливим і реальним лише при використанні інформації, яка формується в обліку.

Необхідність і проблеми впровадження Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в Україні. Переваги та відмінності між МСФЗ і ПСБО

Головним завданням трансформації бухгалтерського обліку є приведення національної системи бухгалтерського обліку і звітності у відповідність з реальністю положення ринкової економіки і міжнародних стандартів фінансової звітності. МСБО мають рекомендаційний характер, є міжнародним орієнтиром гармонізації і стандартизації бухгалтерського обліку і фінансової звітності у всьому світі.

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) - набір документів (стандартів і інтерпретацій), що регламентують правила складання фінансової звітності, необхідної зовнішнім користувачам для прийняття ними економічних рішень по відношенню до підприємства.

Стандарти фінансової звітності забезпечують порівнянність бухгалтерської документації між компаніями в загальносвітовому масштабі, а

також є умовою доступності звітної інформації для зовнішніх користувачів. Міжнародні стандарти обліку дозволяють не лише скоротити витрати компаній по підготовці своєї звітності (особливо в умовах консолідації фінансової звітності підприємств, працюючих в різних країнах), але і знизити витрати по залученню капіталу. Трансформація фінансової звітності відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності останнім часом стає усе більш актуальною.

По-перше, трансформована відповідно до МСФЗ фінансова звітність є одним з важливих кроків, що відкривають українським організаціям можливість залучення до міжнародних ринків капіталу. Загальновідомо, що капітал, особливо іноземний, вимагає прозорості фінансової інформації про діяльність компаній і звітності менеджменту перед інвесторами. Інвестору необхідно перевіряти, як використовується наданий ним капітал.

У сучасному світі МСФЗ поступово стають своєрідним ключем до міжнародного ринку капіталу. Якщо компанія має відповідну звітність, вона дістає доступ до джерел засобів, необхідних для її розвитку. Проте це не означає автоматичного надання необхідних ресурсів; шлях до них досить довгий і важкий.

Компанія потрапляє в коло тих обраних, хто при дотриманні інших умов може розраховувати на іноземне фінансування. Якщо ж компанія не має необхідної звітності, то вона, з точки зору іноземного інвестора, не заслуговує довіри, і не може розглядатися як конкурентоздатна в змаганнях з іншими претендентами капіталу.

По-друге, на українському ринку діє велика кількість компаній з іноземними інвестиціями, яким трансформована фінансова звітність потрібна для включення в консолідовану звітність материнських компаній .

По-третє міжнародна практика показує, що звітність, трансформована згідно МСФО, відрізняється високою інформативністю і корисністю для користувачів.

Основними перевагами Міжнародного бухгалтерського обліку (МБО) є:

- МБО чітко визначає майновий стан власників підприємства, за допомогою балансу підприємства можна визначити організаційно-правову форму підприємства;

- МБО здійснюється не лише заради забезпечення фіксації господарських операцій обліку майна підприємства, він дозволяє контролювати виконання підприємством зобов'язань, наявність і рух майна, ефективного використання матеріальних і фінансових ресурсів;

- МБО дозволяє здійснювати ефективний фінансовий аналіз підприємства відносно його ліквідності і платоспроможності;

- МБО дає можливість реального прогнозу відносно майбутньої діяльності підприємства;

- методологічно і організаційно бухгалтерський облік на заході розділяється на фінансовий і управлінський;

- бухгалтерія в західній фірмі бере на себе функції не лише обліку, але і зобов'язання планового і аналітичного відділів, що досягається завдяки високій кваліфікації бухгалтерських кадрів і відповідній методичній базі фінансового і бухгалтерського обліку;

- у розвинених країнах не існує єдиних форм бухгалтерської звітності навіть в середині країни;

- не існує єдиного національного плану рахунків, потоків Інструкцій;

- не існує єдиного методологічного центру, вказівки якого приймалися б до виконання;

- фінансова звітність, яка підготовлена за МСБО, є доступною не лише для фахівців, але і для широкого кола користувачів.

На сьогодні національні стандарти вже не так істотно відрізняються від міжнародних і цих відмінностей стає все менше, проте для української компанії перейти на роботу по МСФЗ як і раніше є досить складним завданням. Причин тому декілька:

- відмінності між традиційним відношенням до обліку і тим, що вимагається згідно МСФЗ;

- недосконалість і низькі вимоги українського законодавства до якості бухгалтерського обліку;
- низькі вимоги власників компаній до якості бухгалтерського обліку.

В цілому самий зміст міжнародних стандартів схожий з українськими стандартами, але існує ряд відмінностей. Основні концептуальні відмінності між МСФЗ і ПСБО представлені в таблиці 3 [2].

Таблиця 3

Основні концептуальні відмінності між МСФЗ і ПСБО

МСФЗ	ПСБО
1	2
Стандарти	
1. IAS 10 - Події після звітної дати.	ПСБО 25
2. IAS 20 - Облік державних субсидій і розкриття інформації про державну допомогу;	«Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»
3. IAS 23 - Витрати за позиками;	
4. IFRS 4 - Договори страхування;	
5. IFRS7-Фінансові інструменти розкриття.	
Облікова політика	
Облікова політика підприємства не повинна змінюватися, якщо на це не буде вагомих причин.	Облікова політика повинна змінюватися відповідно до змін законодавства.
Фінансова звітність	
У фінансову звітність повинні включатися тільки ті облікові одиниці, які можуть істотно впливати на прийняття управлінських рішень.	Існують спеціальні положення, які регламентують форми і правила заповнення фінансової звітності.
Метод списання запасів LIFO	
Передбачений метод списання запасів LIFO	Не передбачений метод списання запасів LIFO
Біологічні активи	
Не прописані.	Чітко прописані усі види біологічних активів і те, на яких рахунках вони повинні враховуватися (включаючи розподіл на довгострокові і короткострокові активи).
Визнання доходів і витрат	
Відповідно до МСФЗ доходи повинні признаватися в тому періоді, коли задовольняються усі нижче перераховані умови: - продавець переклав на покупця значні ризики, пов'язані з володінням товару; - продавець більше не бере участь в управлінні товаром в тій мірі, яка зазвичай асоціюється з правом володіння; - сума виручки може бути надійно виміряна, і сама така виручка є вірогідною. Витрати, в свою чергу, повинні признаватися в періоді, у якому вони будуть понесені і можливі майбутні економічні вигоди від таких витрат.	Українське законодавство регламентує, що тоді, коли доходи або витрати можуть бути достовірно визначені, то вони будуть відображені в звіті про фінансові результати у момент приходу або вибуття активу, погашення або збільшення зобов'язань які призводять до збільшення або зменшення капіталу.

Закінчення таблиці 3

1	2
Облік основних засобів	
Відсутність в МСФЗ обмежень до визнання довгострокових активів основними засобами, залежно від того, наскільки матеріальний той або інший актив для кожного конкретного підприємства. У міжнародних стандартах немає конкретного розподілення основних засобів на групи, у міжнародній практиці відсутнє поняття «Інші необоротні активи». Такі активи зазвичай не капіталізують, списуючи їх на витрати поточних періодів.	Присутність обмежень до визнання довгострокових активів основними засобами, залежно від того, наскільки матеріальний той або інший актив для кожного конкретного підприємства. Розбиття основних засобів на групи (9 категорій - це основні засоби 7 - інші необоротні активи). Наявність поняття «Інші необоротні активи».

Для успішної роботи кожного підприємства потрібне інформаційне взаєморозуміння, тому перехід національної системи бухгалтерського обліку і складання звітності на міжнародні стандарти стає вимогою часу.

Проблеми впровадження МСФЗ

Проте впровадження бухгалтерського обліку відповідно до МСФЗ має на шляху декількох проблем:

1. Нестача кваліфікованого персоналу.

Нині на ринку праці недостатньо фахівців з МСФЗ, тому небагато українських підприємств готують міжнародну звітність самостійно, а в основному звертаються до консалтингових і аудиторських компаній.

2. Високі витрати.

Найбільш суттєвими витратами на підготовку звітності по МСФЗ являються витрати із наймання і навчання персоналу, а також на консультаційні і аудиторські послуги. Зарплати фахівців, обізнаних у МСФЗ та мають сертифікати, що підтверджують ці знання, набагато вище, ніж у інших фінансових спеціалістів.

Процес переходу на МСФЗ досить тривалий і дорогий. Це окремий проект компанії, в який мають бути залучені не лише бухгалтери і фінансисти, але і співробітники інших підрозділів. На самому початку проекту необхідно обрати метод, згідно з яким компанія вестиме облік по МСФЗ (трансформація або паралельний облік). Від вибраного методу залежить уся подальша робота по переходу на МСФЗ.

3. Відсутність освітніх програм відносно МСФЗ.

Аналізуючи переваги МСФЗ, можна сказати, що для фінансових аналітиків і інвесторів це - зрозумілість, порівнянність, прозорість, надійність, менші витрати на аналіз звітності; для компаній - менші витрати на залучення капіталу, одна система обліку, відсутність необхідності погоджувати фінансову інформацію, послідовність внутрішнього і зовнішнього обліку; для аудиторів - однакові принципи бухгалтерського обліку, можливість участі в прийнятті стандартів, тренінги в глобальному масштабі; для національних розробників стандартів - обмін досвідом, основа для національних стандартів, більша довіра до національних стандартів, конвергенція стандартів; для країн, що розвиваються, - зниження витрат по розробці національних стандартів, залучення інвесторів [3].

Реформа бухгалтерського обліку і фінансової звітності повинна здійснюватися з урахуванням національних традицій, що склалися, специфіки економічного розвитку України, а не шляхом сліпого копіювання західного досвіду. Тому на цьому етапі реформування системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності повинно стати послідовним згладжуванням невідповідностей, що сприятиме успішнішому просуванню українських компаній на ринки капіталу. При цьому, говорячи про реформування необхідно підкреслити, що автоматичне, без будь-яких змін, прийняття МСФЗ неможливе. Адже, по суті, міжнародні стандарти - це компроміс між провідними системами обліку в світі.

Розробка заходів щодо адаптації українських підприємств до ефективного впровадження МСФЗ в сучасних умовах. Питання удосконалення державного регулювання бухгалтерського обліку

Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» бухгалтерський облік підприємств і в першу чергу ПАТ визначено однією з пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України.

З урахуванням узятих державою зобов'язань щодо гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу, а також

вимог до фінансової звітності суб'єктів господарювання, що виходять на міжнародні ринки капіталу, з метою підвищення прозорості фінансової звітності вітчизняних суб'єктів господарювання, забезпечення її зіставлення із звітами іноземних компаній, сприяння залученню іноземних інвестицій на сьогодні створюються організаційно-правові умови застосування суб'єктами господарювання міжнародних стандартів для складення фінансової звітності.

Створення ефективного механізму впровадження МСФЗ в національну практику є однією з принципових проблем, що потребують вирішення на національному рівні. Для цього необхідно реалізувати наступні заходи:

- сформуванню нормативну базу з фінансового обліку на основі системного підходу виходячи із загальних вимог, що пред'являються до системи стандартів, і з урахуванням витрат, пов'язаних з її впровадженням;
- розробити на законодавчому рівні чітке визначення принципів, які будуть діяти на перехідному періоді та створити якісний переклад МСФЗ на державну мову;
- створити методичні рекомендації щодо застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- скоординувати дії органів державної влади, що регулюють організацію та методику бухгалтерського обліку та звітності;
- узгодити норми П(С)БО та податкового законодавства з метою формування оптимальної моделі взаємозв'язку системи оподаткування з системою бухгалтерського обліку;
- удосконалити первинну облікову документацію з урахуванням умов ринкової економіки та МСФЗ;
- видання навчально-методичної літератури, яка висвітлює застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- налагодити міжнародне співробітництво в рамках міжнародних спеціалізованих професійних організацій;
- створити заходи з підготовки та перепідготовки спеціалістів відповідно до вимог обліку по МСФЗ.

Розробка адаптаційних заходів щодо впровадження МСФЗ на підприємстві

Як ми вже побачили, перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності в Україні зіштовхується з необхідністю вирішення ряду проблемних питань, серед яких нестача, а в деяких випадках, повна відсутність матеріальної бази та фінансових засобів відносно переходу на МСФО; відсутність навчальних освітніх програм відносно МСФО; відсутність необхідної кількості спеціалістів по МСФО; низька готовність управлінських кадрів та менеджерів вищого рівня українських підприємств до переходу на МСФО.

Для вирішення вищевказаних питань, на наш погляд, сучасні підприємства та його керівництво повинне на початку впровадження МСФО розробити поступовий план дій по впровадженню, розробити алгоритм його здійснення, мотивації, контролю та координації.

Що ж до організації перекладу обліку на МСФЗ, то в першу чергу необхідно визначити переваги цього переходу для підприємства в цілому. Перед прийняттям рішення про реорганізацію обліку необхідно відповісти на наступні питання:

- хто буде кінцевим користувачем фінансової інформації, складеної відповідно до МСФЗ?
- як часто повинна складатися звітність за МСФЗ (одноразово, раз на рік, щоквартально, щомісячно тощо), і наскільки детальною вона повинна бути?
- чи виникне необхідність проведення аудиторської перевірки звітності, складеної за МСФЗ?
- які вже є ресурси персоналу, зовнішніх консультантів, технічної підтримки та які ресурси може виділити організація для переходу на МСФЗ?
- яку ступінь точності інформації дає існуюча система обліку (ступінь подробиці аналітичного обліку)?

Отримавши відповіді на ці питання і проаналізувавши їх керівництво приймає рішення про необхідність та доцільність введення МСФЗ та про метод, що буде використовуватися.

Запропонована нами до впровадження схема програми по введенню МСФЗ в облік підприємства відображена на рис. 1.

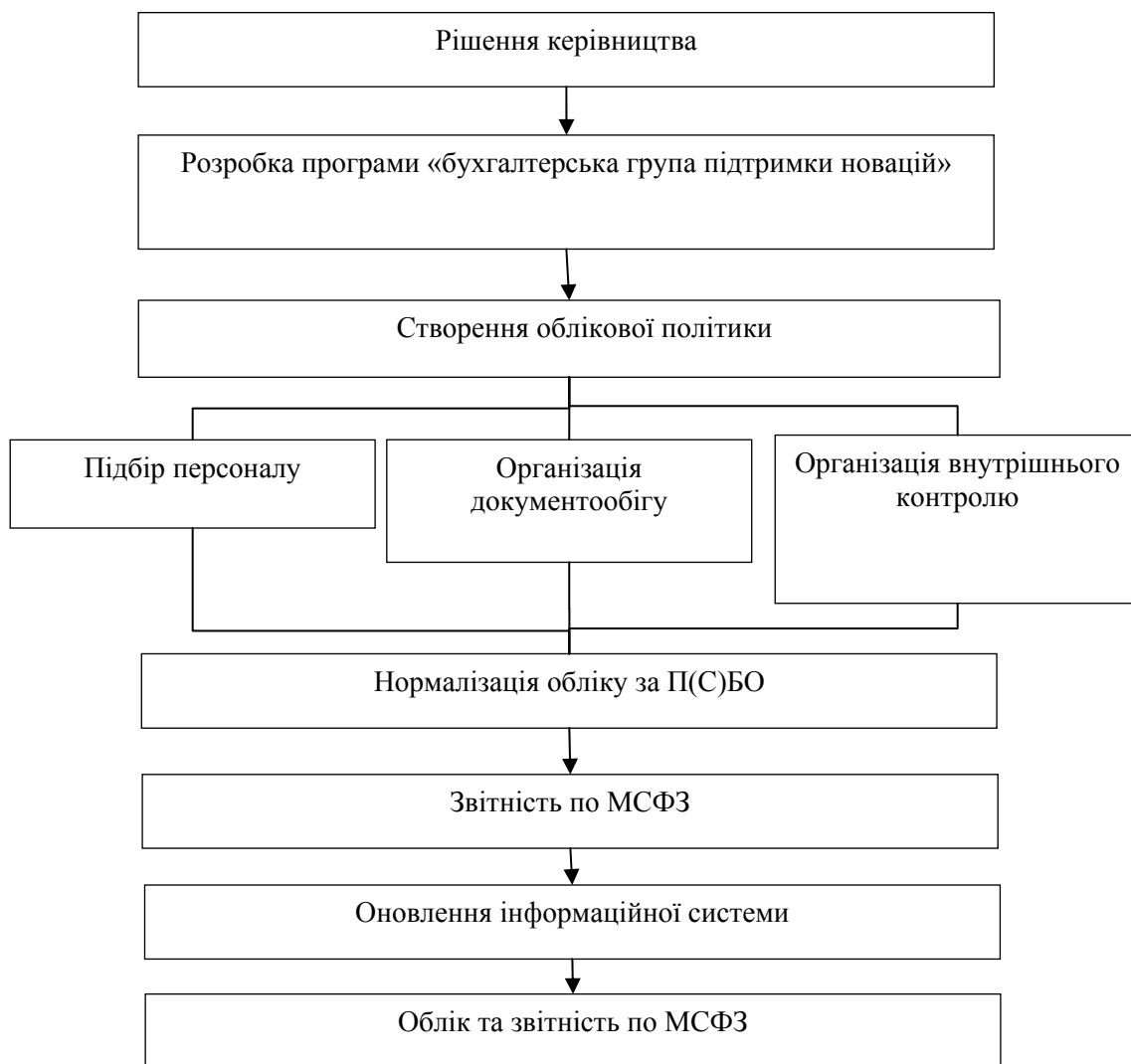

Рис. 1. Схема програми по введенню МСФЗ в облік підприємства

Наступним етапом проведення змін пропонуємо формування на підприємстві так званої бухгалтерської «групи підтримки новацій», основу якої складатимуть спеціалісти з обліку та аудиту, бухгалтери з досвідом роботи та психофізичними здібностями до навчання, самоосвіти, обміну досвідом.

Необхідно сказати, що процес переходу до МСФО - це завдання не тільки для керівника підприємства, головного бухгалтера або бухгалтерської «групи підтримки новацій», цей процес повинен бути важливим для кожного співробітника, повинен стати ключовим фактором успіху розвитку підприємства в майбутньому. Тому, наступною складовою процесу переходу повинна стати система інформаційного забезпечення підприємства та наявність зворотного зв'язку. Тільки тісний зв'язок основних служб та підрозділів

підприємства між собою та «групою підтримки новацій», своєчасний обмін інформацією, взаєморозуміння та спільні корпоративні цілі будуть сприяти своєчасному та безпомилковому переходу до МСФО.

Керівництво організації повинно усвідомлювати, що члени цієї групи повинні постійно оновлювати свої знання, оскільки МСФЗ розвиваються дуже динамічному, тому для створення такої групи треба керуватися схемою, представленою на рис. 2.

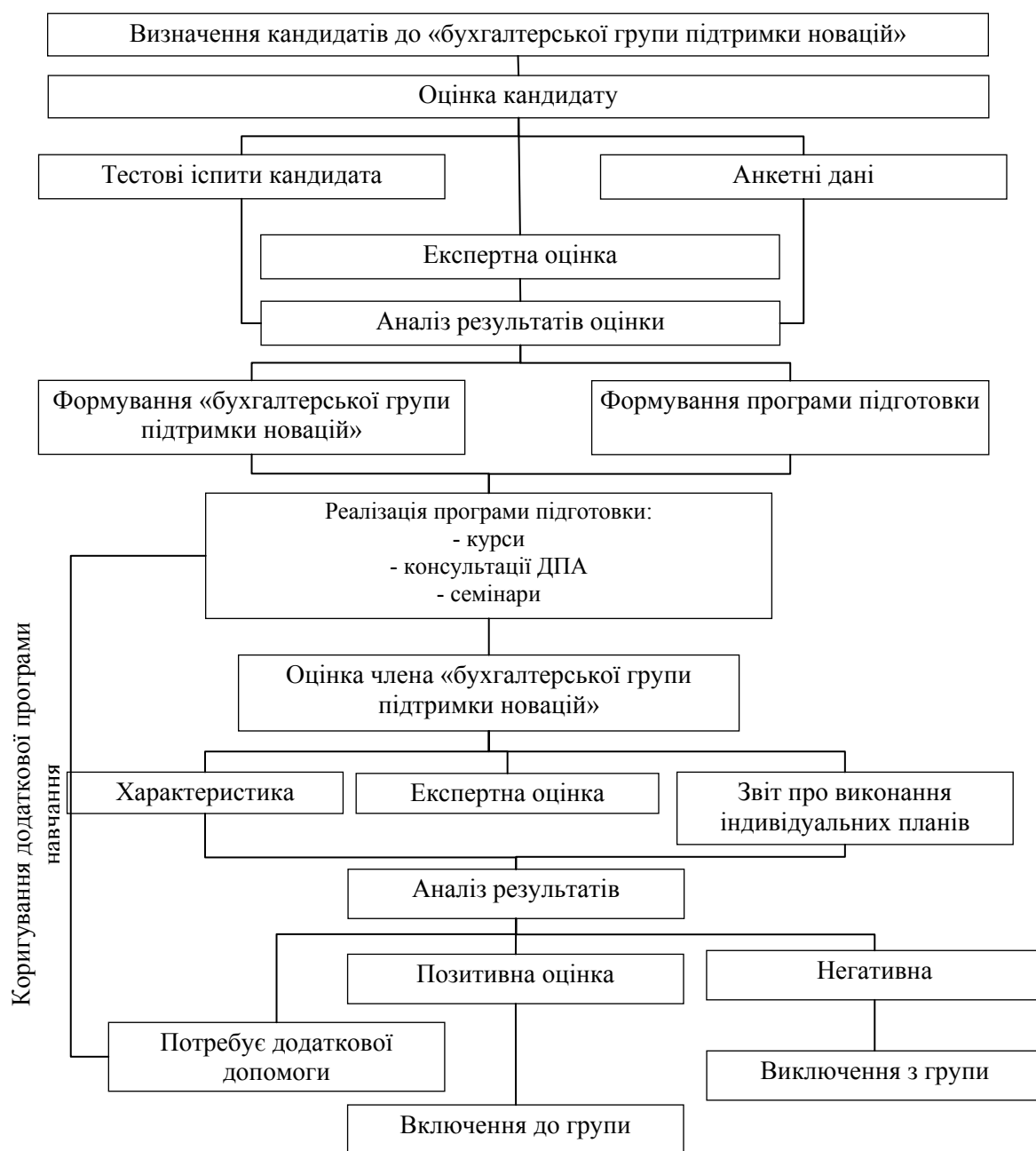

Рис. 2. Алгоритм створення «бухгалтерської групи підтримки»

Також для отримання консультацій та допомоги можливо звертатися до сторонніх організацій.

При цьому необхідно постійна оцінка кандидатів та спеціалістів «групи підтримки новацій». До них можуть належати тестові іспити, експертна оцінка, співбесіди, проведення інформаційних зустрічей з іншими працівниками бухгалтерії, фінансових відділів, менеджерами, працівниками підприємства, яким ці кандидати та спеціалісти надаватимуть нову інформацію, обмінюватимуться досвідом та знаннями.

До впровадження змін в системі обліку «група підтримки новацій» проведе діагностику своєї систем внутрішнього контролю, руху інформації, документообігу, підпорядкованості відділів, їх інформованості. В разі необхідності буде створено програму по усуненню наявних проблем.

Наступним етапом діяльності «групи підтримки новацій» буде розробка детального плану по введенню МСФЗ в бухгалтерський облік організації з зазначенням термінів та необхідних ресурсів.

Після закінчення всіх змінних процесів необхідно проконтролювати та оцінити результати якості перетворень, для цього, наприклад, можна звернутися до аудиторської організації.

Розроблений нами та запропонований до впровадження алгоритм проведення адаптаційних заходів по введенню МСФЗ в бухгалтерський облік організації відображено на рис. 3.

На наш погляд, впровадження програми по введенню МСФЗ та робота по створенню «бухгалтерської групи підтримки новацій» дасть значний ефект для будь - якого українського підприємства. Узагальнено його можливо представити в таблиці 4.

Як бачимо, перед українськими підприємствами постає важлива та необхідна задача переходу до МФСЗ. Реалізація запропонованих державою стратегічних програм та конкретні заходи щодо застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні сприятимуть покращенню інвестиційного клімату в Україні, прозорості ринків капіталу.

Рис. 3. Алгоритм проведення адаптаційних заходів по введенню МСФЗ в бухгалтерський облік організації

Ефект від впровадження заходів по трансформації обліку

№ п/п	Програмний захід	Передбачуваний ефект
1	Визначення цілей введення МСФЗ в організації	- конкретна деталізація діяльності підрозділів, керівників та підлеглих відносно програми введення МСФЗ;
2	Створення системи інформаційного забезпечення організації	- підвищення якості аналізу та контролю виробничого процесу, фінансової діяльності, зниження витрат виробництва; - підвищення якості аналізу та контролю облікової інформації;
3	Створення системи мотивації персоналу бухгалтерського та фінансового відділів на досягнення кінцевих результатів програми	- стимулювання співробітників на підвищення продуктивності праці, отримання нових знань та навичок; - забезпечення стабільного накоплення потенціалу робочої сили та зниженню плинності кадрів;
4	Введення системи неперервного підвищення кваліфікації співробітників	- обґрунтування використання можливостей співробітників в трудовій діяльності; - накоплення власного висококваліфікованого компетентного персоналу;
5	Адаптація обліку організації відповідно до МСФЗ	- зменшення витрат підприємства; - висока якість поданої інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам.

У результаті реалізації запропонованих заходів щодо адаптації підприємств до впровадження МСФЗ та створенню «бухгалтерської групи підтримки новацій», на наш погляд, можна очікувати:

- покращення системи корпоративного управління;
- удосконалення та розробки нових програмних продуктів;
- поглиблення міжнародного співробітництва у сфері бухгалтерського обліку щодо ефективного запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності;
- створення системи інформаційного забезпечення організації;
- підвищення кваліфікації працівників та накоплення власного

висококваліфікованого компетентного персоналу;

- підвищення якості аналізу та контролю виробничого процесу, фінансової діяльності, зниження витрат виробництва.

Список літератури: 1. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності України. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.10.2007р. №911 -р. Київ. 2 *Римма Грачова*. Порівнюємо основні засоби у МСФЗ і в П(С)БО (рус.). Дебет-Кредит № 44 (30.10.2006). 3 Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / *Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська* [та ін.] - К. : НІСД, 2010. - 96 с. ISBN 978-966-554-104-2

1.2 Формування обліку ризиків в бізнесі при проведенні аудиту

Необхідність обліку ризику при проведенні аудиту базується на вимогах клієнта, аудитора та користувачів звітності. Необхідність у врахуванні ризику при аудиті виникає в тих випадках, коли права власності та управління в клієнта розділяються. Цей ризик може приймати різні форми. Цей ризик може бути пов'язаний з тим, що клієнт працює в умовах нестабільного ринку и немає успішності в бізнесі.

Аудит оснований на ризику є похідним від системного аудиту. Цей ризик в аудиті використовується для того, щоб провести фокусування уваги на клієнтах з високим рівнем ризику, і на тих сферах діяльності клієнта, які підлягають високому рівню ризику, що дуже важливо, ніж виконання подібних аудиторських тестів для всіх сфер бізнесу клієнта і їх класифікація.

Ризик в бізнесі є діями суб'єктів господарювання у нестандартних, невизначених обставинах. Ризикувати можна лише у тих випадках, коли можливий успіх і коли очікується позитивний результат, тоді ризик має закономірний характер. Розглянемо характеристику і класифікацію ризиків в бізнесі, наведеному на рис 1.

Причини, згідно яких виникає ризик — невизначеність, випадковість, протидія, що є об'єктами аудиту при вивченні ризику, та недостатня характеристика і класифікація умов виникнення ризиків в бізнесі.

Невизначеність — результат невивченості, тобто неповноти, недостатності знання законів діяльності у сфері бізнесу, що не дозволяє ефективно вести господарство.

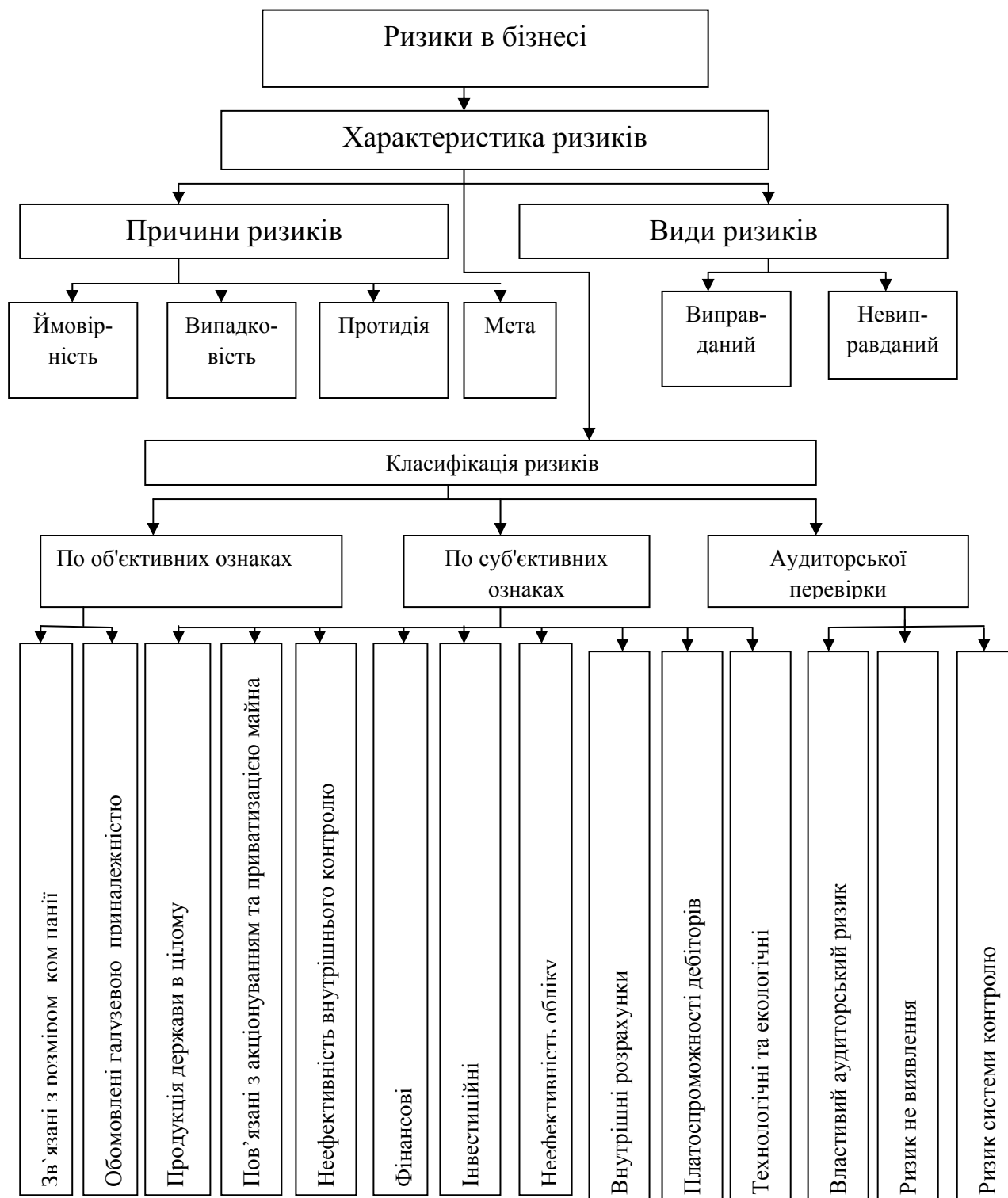

Рис.1. Характеристика ризиків в бізнесі

Випадковість — неможливість передбачати те, як здійснюватиметься явище в умовах, що склалися.

Протидія — прояв невизначеності в забезпеченні підприємства або підприємця ресурсами, порушення договірних зобов'язань, недосконалість державних регуляторів.

В аудиті необхідно чітко розмежовувати два типи ризиків: виправданий і невинуватий. При оцінці ризиків в бізнесі необхідно перш за все визначити, чи є ризик, який досліджується аудитом, чи є він виправданим або невинуватим.

По об'єктивних ознаках ризику в бізнесі класифікують на пов'язані з розміром компанії і обумовлені галузевою приналежністю.

По суб'єктивних ознаках ризику в бізнесі класифікують на властивих державі в цілому; пов'язані з акціонуванням і приватизацією майна; неефективністю внутрішнього контролю; фінансові; інвестиційні; неефективності обліку; внутрішньогосподарчих розрахунків; ступені платоспроможності дебіторів; технологічні і екологічні.

Аудит клієнта об'єднує різні методичні процедури, які використовуються при дослідженні ризику та залежать від його невпевненості, включаючи визначення, оцінку, контроль і управління ним. Інакше кажучи, аудит повинен висувати гіпотезу щодо того, що може відбутися і що повинне відбутися в бізнесі при нестандартних обставинах.

Аудит з урахуванням ризику допомагає своєчасно вибрати оптимальний варіант у всіх сферах бізнесу. Це допоможе йому стати найбільш ефективним засобом прогнозування розвитку мікроекономічних об'єктів, що є основою економіки.

Для проведення аналізу невизначеності бізнесу клієнта, необхідно розділити систему на окремі елементи підсистеми, які можна аналізувати за ступенем ризику, пов'язаним з кожним із них, а також вивчити ступінь

залежності між ризиком і елементами об'єкту, оцінювати вплив ризику на об'єкти економічного аналізу.

При класифікації ризиків за об'єктивними ознаками необхідно враховувати певні особливості середніх і великих компаній, корпорацій.

Компанії середнього розміру — це територіально відособлені підприємства, частка основних засобів яких незначна у валюті балансу і які не мають структурних підрозділів і дочірніх підприємств.

Компанії великі — юридичні особи, об'єднуючі декілька структурних підрозділів, філій, дочірніх підприємств з відособленим майном кожної одиниці, на самостійному балансі на правах оперативного розпорядження. Це переважно стосується підприємства, яке акціоноване. Система оподаткування у великих компаніях може бути централізованою, децентралізованою, частково централізованою залежно від прийнятої податкової та облікової політики.

Корпорація — це об'єднання юридичних осіб. Принцип корпорації — інвестиційне управління, суть якого полягає у володінні правами власності і стратегічним управлінням.

Розрізняють також класифікацію ризиків за суб'єктивними ознаками.

Ризики, властиві державі в цілому, можуть бути пов'язані з погіршенням соціально-політичного стану: зростання інфляції; проблема неплатежів; недотримання законності; недосконале законодавство.

Ризики, пов'язані з акціонуванням і приватизацією майна, можуть мати місце у зв'язку з відсутністю початкового балансу; із спотворенням даних, пов'язаних із формуванням статутного фонду; якщо власний капітал не відповідає засновницьким документам або капітал, повністю сплачений, не відповідає інформації відображеній в головній книзі бухгалтерського обліку; з неправильним і неповним веденням реєстру акціонерів; із зміною форми власності.

Ризик неефективності внутрішнього контролю оцінюється через достовірність того, що клієнт, проводячи певну політику контролю і здійснюючи відповідні процедури, не виявляє істотних помилок в системі

обліку господарської діяльності. Оцінка ризику неефективності внутрішнього контролю базується на вивченні його структури і ретельно розглядається аудитором у всій системі менеджменту і маркетингу.

Фінансові ризики є образом дій в нестандартній, невизначеній обстановці, пов'язаній з грошово-фінансовою сферою. Фінансові ризики можуть бути ускладнені багатоступінчатою структурою управління.

Інвестиційні ризики виникають унаслідок неякісного техніко-економічного обґрунтування проектів; помилки в розрахунках бізнес-плану; зростання вартості проекту із-за інфляції; недотримання законодавства про екологію і ін.

Інвестиційний проект може бути оцінений набором варіантів отримання різних рівнів прибутку від його здійснення. Інвестиційний ризик розраховується математичним методом стандартного відхилення.

Ризик неефективності системи обліку бізнесової діяльності оцінюється аудитором через вірогідність появи істотних помилок при обліку операцій клієнтом, характеризує бізнес клієнта, основні типи господарських операцій, правильність і своєчасність віддзеркалення їх в бухгалтерському обліку. Вірогідність появи помилок в обліку залежить від того, наскільки бухгалтери розуміють свою роль в бізнесі і облікову політику самої компанії.

З концепцією ризику неефективності обліку тісно пов'язана концепція відносного ризику, що стосується умов, при яких збільшується або зменшується ефективність обліку. Для оцінки ризику неефективності обліку необхідно визначити, які види помилок або спотворень можуть впливати в тій або іншій господарській ситуації на відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку. Ці помилки можна звести до певних груп: записи господарських операцій, які насправді не проводилися; господарські операції виконані, але не відображені на рахунках бухгалтерського обліку; здійснені і відображені в обліку несанкціоновані господарські операції; неточна оцінка в обліку господарських операцій в системі рахунків; облік господарських

операцій не має завершеності та оцінки; господарські операції записані в обліку не в тому періоді, в якому вони виконані.

Завданням аудиту є вивчення тих мір, які клієнт приймає для попередження потенційно можливих помилок в обліку, і впливу останніх на бізнес.

При цьому звертається увага на компетентність персоналу бухгалтерії, розподіл обов'язків, контролю доступу до документів і виконання графіків документообігу, періодичність аналізу господарських ситуації за даними обліку.

Ризик внутрішньогосподарчих розрахунків виникає у випадках, коли одне підприємство є юридичною особою, має свої філії, підрозділи, а інші не являються юридичними особами, але мають власність, поточний рахунок і звітність, що входить в консолідовану звітність головного підприємства.

Основними причинами, що впливають на спотворення консолідованої звітності та підвищення ризику внутрішньо господарських розрахунків, є наступні: помилки віднесення внутрішньо фірмових розрахунків до розрахунків із сторонніми організаціями з подальшим нарахуванням прибутку і подвійного його оподаткування; помилкове віднесення внутрішньої дебіторської та кредиторської заборгованості фірми до зовнішньої, що може привести до спотворення фінансовій звітності; при децентралізованій оплаті. Таким чином, класифікація ризиків в бізнесі використовується аудитором при прогностичній оцінці інвестування проектів, наданні комерційними банками кредитів підприємствам, страхуванні кредитів, депозитів і інших фінансових вкладень, заставі майна, оцінці бізнес-планів.

Проведення аудиту завжди супроводжується певним ризиком, при цьому необхідно чітко з'ясувати собі, в чому полягає аудиторський ризик, його суть, складові частини, як визначити його та максимально допустимий рівень. Це дуже важлива проблема, оскільки від її рішення залежить згода аудитора на проведення перевірки фінансової звітності або відмову від неї; складання плану

перевірки та її термінів; вибір напрямів, підходів, методів і прийомів аудиторської перевірки.

Про актуальність оцінки аудиторського ризику свідчить той факт, що цьому питанню приділяється увага більше ніж шість міжнародних нормативів аудиту із тих, що діють на сьогодні. З цієї проблеми Комітетом міжнародної аудиторської практики розроблені і затверджені Міжнародною федерацією бухгалтерів декілька міжнародних нормативів аудиту.

Мета аудиту — забезпечення системи управління аудитором для повного розуміння і тестування системи внутрішнього контролю, оцінки ризику і ухвалення оцінок, щоб він зміг розробити процедури обмеження ризику на прийнятному рівні. Є побоювання, що аудитор може висловити невідповідну думку про фінансову звітність, що має істотну недостовірну інформацію.

Для того, щоб усвідомити і оцінити вирішальне значення визначення аудиторського ризику для належного виконання аудитором своїх професійних обов'язків, з найменшою вірогідністю допущення помилок або неточностей в роботі. Щоб досягти ефективності перевірки, необхідно використовувати наступні відомі аналітичні підходи проведення аудиту:

- підтверджуючий аудит;
- процедурний аудит;
- системний аудит;
- аудит зон ризику.

Підтверджуючий аудит полягає в перевірці дуже великої кількості фактичного матеріалу, різних бухгалтерських записів, для того, щоб зробити загальний висновок. При цьому має місце майже дублювання бухгалтерських записів клієнта з витратою великої кількості праці аудитора. Проте навіть при цьому може мати місце ризик невірного виводу про фактичний стан справ, наприклад, із-за невідповідного тлумачення отриманих даних, їх узагальнення і тому подібне.

Процедурний аудит полягає в тому, що об'єм роботи аудитора декілька скорочується у зв'язку з тим, що на підприємстві проводяться певні процедури

опрацювання даних, а аудитор перевіряє їх надійність. Але і в цьому випадку аудитор може застосувати невідповідні методи отримання аудиторських доказів, що також є аудиторським ризиком.

Системний аудит оцінює ефективність функціонування систем (системи бухгалтерського обліку і системи внутрішнього контролю) підприємства-клієнта. Тому необхідно передбачити, а значить, і оцінити ризик того, що в цих системах в певних місцях можуть виникати збої або вони є недосконалыми, тобто оцінюються не власне самі дані, а якість їх отримання і контролю.

Найбільш значну увагу необхідно приділити визначенню величини аудиторського ризику при використанні аудиту зон ризику. При цьому підході визначаються найбільш істотні позиції об'єкту перевірки (фінансовій звітності підприємства) з урахуванням особливостей діяльності підприємства (галузі; структури управління; організації систем обліку і контролю, їх методики і інших чинників), що перевіряється, а також зони ризику по всіх напрямках аудиторської перевірки, тобто місця, де існує висока вірогідність виникнення, допущення і можливого не виявлення помилок або обману. Такий підхід до проведення аудиту є найбільш перспективним, оскільки він дуже економічний у зв'язку з тим, що скорочуються термін проведення аудиторської перевірки, її трудомісткість і підвищується ефективність. Проте відзначимо, що аудиторський ризик присутній при використанні всіх чотирьох названих підходів, але з різною мірою. Особливо важливого значення визначення аудиторського ризику набуває при застосуванні підходу системного аудиту і тим більше аудиту зон ризику.

Вище нами було приведено визначення загального аудиторського ризику. Загальний аудиторський ризик згідно міжнародним нормативам аудиту включає:

- власний ризик;
- ризик контролю;
- ризик виявлення.

Власний ризик (внутрішній ризик), пов'язаний із функціонуванням підприємства, тобто це все помилки, неточності, які можуть бути допущені в результаті діяльності підприємства. Ризик виникнення таких помилок пов'язаний з дією різних чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх, часто безпосередньо прямо не пов'язаних з підприємством-клієнтом (це інфляція, конкуренція, безробіття і так далі), а також наступних обставин:

- ринком збуту продукції;
- загальною організацією і структурою підприємства;
- кадровою політикою і штатами;
- політикою управління і господарювання;
- кваліфікацією працівників і неналежного виконання ними своїх обов'язків.

Наприклад, несвоєчасно застраховано майно, яке знищене в результаті стихійного лиха; підприємство несподівано втратило основного постійного клієнта; головний бухгалтер не має необхідного рівня освіти і так далі.

Такі чинники і обставини аудитори України повинні враховувати особливо, оскільки вітчизняні підприємства знаходяться в нелегких економічних умовах функціонування, пов'язаних із загальним економічним станом у країні. Є чимала вірогідність, що деякі підприємства можуть збанкрутувати або понести значні збитки у зв'язку із зовнішніми умовами, що склалися, - втратою клієнтів, постачальників, перебоями з постачаннями, умовами кредитування, оподаткування і так далі. Все це і представляє власний ризик підприємства. Аудитор при цьому не може нічого змінити, але він повинен оцінити ситуацію, що склалася, для того, щоб зосередити зусилля в ході перевірки на областях, пов'язаних з потенційними труднощами.

Власний ризик оцінюється аудитором ще на підготовчій, початковій стадії аудиту, коли він тільки знайомиться з діяльністю підприємства, умовами його роботи, структурою і організацією управління, місцезнаходженням його складових частин і іншими питаннями. Аудитор для цього використовує як

інформацію, надану підприємством-клієнтом, так і інформацію із зовнішніх джерел.

При оцінці власного ризику аудитор повинен звертати увагу на ті моменти, які можуть впливати на якість бухгалтерської звітності, тобто ризик оцінюється на рівні фінансової звітності. А це означає, що відсікається зі всієї сукупності коло ризиків підприємства, не пов'язаних зі складанням бухгалтерської звітності, яку повинен підтвердити аудитор.

Побоювання того, що недостовірні інформація, яка може виникнути і бути істотною (окремо або разом) з іншою недостовірною інформацією не буде виявлена або своєчасно попереджена системою внутрішнього контролю проводиться складовою системи аудиторської перевірки, це ризик контролю. Згідно із зарубіжним досвідом істотною або матеріальною вважається помилка, яка сама або в сукупності з іншими спотворює фінансову звітність на величину 4÷5 % від загального підсумку звітності, або сама по собі незначна, але змінює фінансовий результат на протилежний — збиток на прибуток, і навпаки.

З наведеного визначення ризику контролю можна зробити висновок, що ризик контролю складається з двох компонентів: ризику системи бухгалтерського обліку і ризику системи внутрішнього контролю, як це представлено на рис. 2.

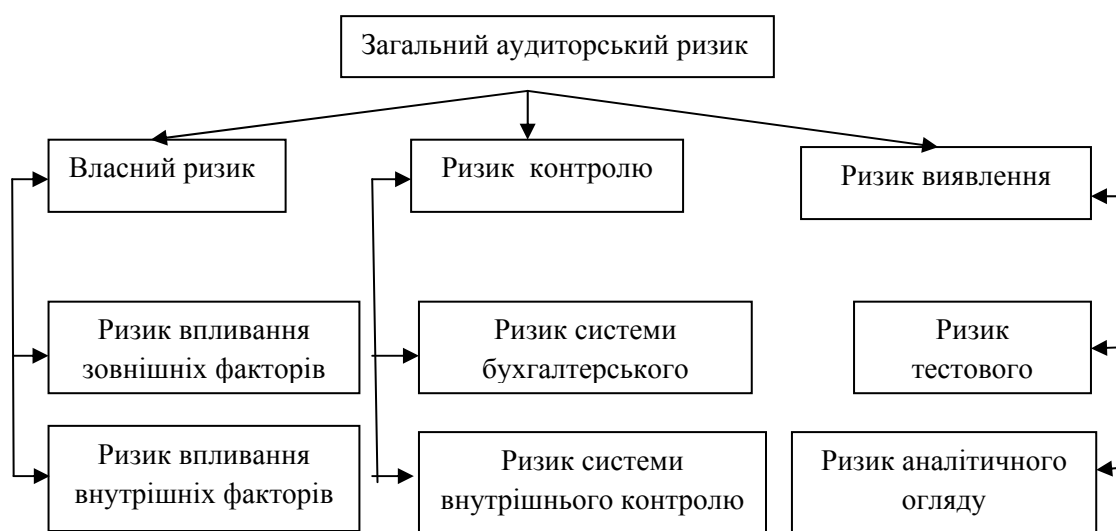

Рис. 2. Схема загального аудиторського ризику

Якщо існує ризик, що помилки не вдасться попередити завчасно і що вони все одно будуть допущені, або не будуть виявлені після виникнення, то аудитор мало що може зробити, щоб виправити таку ситуацію у короткий термін, але він повинен її оцінити, щоб правильно спланувати аудиторську перевірку. Тому аудитор повинен при визначенні величини ризику контролю оцінити надійність, ефективність і дієвість систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю підприємства - клієнта.

Аналіз системи бухгалтерського обліку, полягає в тому що виникає ризик, при допущенні помилки або обману в результаті документування господарських операцій, неправильного відображення їх в регістрах бухгалтерського обліку і складанні фінансової звітності. Іншими словами, це означає, що система обліку є неефективною, не повністю надійною. Оцінка такого ризику особливо важлива у даний момент для аудиторів України, коли виникають проблеми виконання завдання із правильного ведення бухгалтерського обліку в ситуації, що склалася, коли часто змінюються законодавство, нормативні документи, інструкції, що вимагає великої уваги, сумлінності, чесності, збільшує об'єм облікових робіт, що, у свою чергу, провокує зростання можливості допущення помилок, як із-за недостатнього розуміння сутності, так і арифметичних неточностей, пропусків інформації і тому подібного. Все це підсилює і збільшує ризик для аудитора в системі бухгалтерського обліку підприємства-клієнта.

Для оцінки величини ризику системи бухгалтерського обліку аудитор повинен вивчити характер діяльності підприємства-клієнта, господарські операції (звичайні), що часто повторюються, а також виділити незвичайні, нетрадиційні, надзвичайні операції і причини, що викликали їх; вивчити систему бухгалтерського обліку, яка вживається на підприємстві, і сам процес ведення обліку і складання звітності; склад і кваліфікацію працівників бухгалтерії, особливо головного бухгалтера, а також посадові інструкції і розподіл функціональних обов'язків між обліковим персоналом і інші важливі питання.

На величину ризику контролю впливає також факт виявлення помилок, неточностей в системі бухгалтерського обліку, виявлених попередньою аудиторською перевіркою, що знижує довіру до системи бухгалтерського обліку і збільшує ризик (це повинні враховувати аудитори при проведенні подальших аудиторських перевірок).

Особливу увагу при проведенні аудиту необхідно звернути на концепцію відносного ризику, що стосується умов, при яких збільшується або зменшується ефективність і надійність обліку. Існують статті активів і пасивів балансу, які представляють особливу зону ризику, тобто за якими вірогідність помилки або обману більша, ніж за рештою статей або показників. До статей високого ризику можна віднести, наприклад, такі: "Каса", "Розрахунковий рахунок", "Матеріальні запаси", "Дебітори", "Кредитори", "Нематеріальні активи" і так далі. Тому аудиторська перевірка повинна бути проведена ретельніше за статтями з відносно високим ризиком, особливо при низькій оцінці загальної ефективності системи обліку.

Якщо вважати, що навіть система обліку є надійною за своєю будовою, вона може бути неповноцінною у своєму функціонуванні. Незалежно від будь-якого бажання вийти за рамки системи, може відбутися порушення її функціонування. У зв'язку з цим аудитору важливо оцінити ризик самої системи внутрішнього контролю підприємства - клієнта, але в першу чергу переконатися в її наявності, існуванні і використанні.

В основу оцінки ефективності дії системи внутрішнього контролю покладено припущення аудитора, що існуюча система внутрішнього контролю не зможе виявити допущені істотні помилки в системі бухгалтерського обліку або не зможе їм запобігти. Для того, щоб прийти до певного висновку з даного питання, аудитор повинен детально вивчити (ще на підготовчому етапі аудиторської перевірки) структуру внутрішнього контролю. З цією метою він вивчає порядок обробки даних на підприємстві і встановлює, як здійснюється внутрішній контроль (вручну або автоматизовано) і його дієвість. Це вельми важливо, оскільки аудитор багато в чому може покластися (довіряти) на

результати внутрішнього контролю, якщо він визначить до нього високий ступінь довіри.

При проведенні оцінки внутрішнього контролю, необхідно заздалегідь визначити його спрямованість і вплив на систему бухгалтерського обліку і якість складання фінансової звітності, і поділити на такі складові частини :

- організаційну систему - розділення обов'язків між керівництвом підприємства, кваліфікація і компетентність штату, виконання обов'язків, а також взаємного контролю за роботою управлінського персоналу;

- систему документації і інформації - правильність документального оформлення господарських операцій, відображення їх в облікових регістрах; дослідження шляху проходження документу з моменту отримання дозволу здійснення господарської операції і його складання до здачі в архів; попередня нумерація бланків документів і т. д.; форма розповсюдження, обробки і класифікації інформації; можливість швидкого пошуку необхідної інформації, проведення аналізу наявної інформації і використання отриманих даних для ухвалення управлінських рішень; контроль за можливим допущенням неточностей або виявленням помилок;

- матеріальні засоби захисту - наявність спеціально обладнаних приміщень, надійних стін, дверей, сейфів, огорож, сигналізації, охорони, вказівних знаків, що дає певну гарантію збереження активів підприємства (запасів товарно-матеріальних цінностей, готової продукції, грошових коштів в касі); застосування системи кодів, паролів і інших засобів несанкціонованого доступу до інформації на персональних автоматизованих робочих місцях;

- штат - політика підприємства відносно кваліфікації і компетентності фахівців; процедура прийому на роботу (краще на конкурсній основі); заходи щодо підвищення кваліфікації персоналу; розмір оплати праці; перевірка виконання покладених обов'язків;

- систему спостереження - заходи із перевірки дієвості системи контролю, що припускає її безперервну дію, пристосованості до ситуацій, що виникли,

актуалізація завдань і проблем, які повинен вирішити внутрішній контроль, наприклад, із зміною стратегії подальшої діяльності підприємства-клієнта.

Всі перераховані напрями оцінки системи внутрішнього контролю є надзвичайно важливими для аудиторів України, оскільки окрім визначення її ефективності і ступеню довіри до неї, вони повинні, в першу чергу, при попередньому знайомстві з підприємством допомогти правильно організувати таку систему у клієнта, оскільки на дуже не багатьох вітчизняних підприємствах вона знаходиться на належному рівні організації і використання, і у зв'язку з цим виникають багато проблем, яких можна було б уникнути при надійній системі внутрішнього контролю.

Після оцінки системи внутрішнього контролю (яка часто оцінюється аудитором у сукупності з системою бухгалтерського обліку, зважаючи на їх тісний взаємозв'язок) аудитор може приступити до планування аудиторської перевірки, маючи вже можливість обґрунтованого вибору напрямів аудиту і необхідних для його здійснення методів і прийомів, кількості необхідних аудиторських процедур, найбільш прийнятних видів аудиторських доказів (отриманих аудитором в результаті незалежних аудиторських процедур; від третіх незацікавлених осіб; наданих підприємством-клієнтом).

Допоміжним інструментом при оцінці систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, як свідчить зарубіжний досвід, служать так звані анкети внутрішнього контролю, де викладені питання, які аудитор повинен задати в ході перевірки вказаних систем. Структура таких анкет, набір питань не стандартні і, як правило, кожною аудиторською фірмою розробляються базові анкети, які потім конкретизуються аудитором стосовно кожного конкретного підприємства-клієнта. Такі анкети особливо важливі, як робочі документи аудитора, при використанні даних внутрішнього контролю. Відзначимо, що згідно міжнародним нормативам аудиту, аудитора не стосуються ті рішення і процедури в рамках систем обліку і внутрішнього контролю, які не відносяться до фінансової інформації.

Ризик виявлення (ризик, пов'язаний з виявленням, або не виявлення помилок, пов'язаних з аудитом) означає, що істотні помилки можуть залишитися невиявленими в ході аудиторської перевірки. Згідно з міжнародною практикою, необхідно відмітити, що деякий ризик виявлення буде завжди присутній, навіть якщо аудитор повинен був обстежувати 100 % залишків по рахунках, оскільки він може вибрати невідповідну аудиторську процедуру або невірно інтерпретувати результати аудиту. Схематично цей компонент аудиторської перевірки, що являється складовою частиною аудиторського ризику є ризик виявлення приведено на рис 3.

Визначення аудитором величини ризику виявлення (тобто рівень його він встановлює сам для себе), що тісно пов'язується з величиною ризику систем обліку і внутрішнього контролю. Чим вище ризик останніх, що означає невисокий ступінь довіри аудитора до систем обліку і внутрішнього контролю, тим менший ризик виявлення необхідно встановити для даної перевірки. А це означає, що з цією метою аудитор повинен запланувати і виконати значний об'єм підтверджуючих і незалежних процедур, щоб – ця частка погрішності в проведенні аудиторської перевірки, яку аудитор може собі дозволити при системах обліку і внутрішнього контролю, що склалися на підприємстві-клієнті, при дотриманні умови якості проведення робіт і відповідності їх встановленим аудиторським нормативам.

Ризик контролю і власний ризик не залежать від аудитора, він не може на них вплинути і, вони існують незалежно від аудиторської перевірки фінансової звітності і є результатом діяльності клієнта незалежно від проведення аудиту. На відміну від цих двох складових частин аудиторський

ризик виявлення є результатом проведення аудиторської перевірки, наслідком роботи, яка виконана аудитором. За цей ризик аудитор несе повну відповідальність, тобто він визначає ступінь якості, рівня його діяльності.

Таким чином, аудитор повинен зробити все можливе (провести аудиторську перевірку так, щоб це давало найбільшу вірогідність виявлення істотних помилок), щоб звести ризик виявлення до мінімуму. Цього можна

досягти, проводячи велику кількість аудиторських процедур і правильно вибравши спосіб отримання аудиторських доказів. Так, аудиторські докази, отримані самим аудитором, вважаються достовірнішими у порівнянні з іншими.

При визначенні надійності в системах обліку і внутрішнього контролю, необхідно встановити високий поріг виявлення помилок, що дозволять скоротити об'єм аудиторських процедур, тестів і зосередити увагу на областях, пов'язаних з найбільшим ризиком, зважаючи на специфіку конкретного підприємства (це запаси, грошові кошти і т.д.), а також переважно використовувати такі методи і прийоми, які направлені на виявлення помилок після їх здійснення, а не на їх запобігання.

Необхідно обов'язково брати до уваги, що ризик виявлення складається з ризику аналітичного огляду і ризику неефективності тестового контролю. Визначений таким чином на підготовчому етапі аудиторський ризик не є величиною постійної. Його значення може змінюватися, корегуватися у ході проведення аудиторської перевірки. Тобто може збільшуватися число аудиторських процедур, змінюватися напрям аудиторської перевірки, корегуватися план роботи. Оцінка аудиторського ризику і його уточнення в процесі, проведення аудиту представлені на рис. 3.

Аудитор повинен документально підтвердити визначення аудиторського ризику, оскільки дуже часто власний ризик і ризик контролю оцінюється комбіновано (особливо у практиці аудиторів). Для цього аудиторіві необхідно проаналізувати можливі типові помилки і порушення, які можуть виникнути; встановити наявність або відсутність процедур контролю за веденням бухгалтерського обліку і звітності, оцінити вплив недоліків управління підприємством-клієнтом на ризик виявлення, а також об'єм і терміни аудиту.

У складі аудиторського дос'є може складатися робочий документ аудитора за оцінкою аудиторського ризику, наприклад по одній з його складових частин — ризику контролю по пропонуваній в таблиці 1.

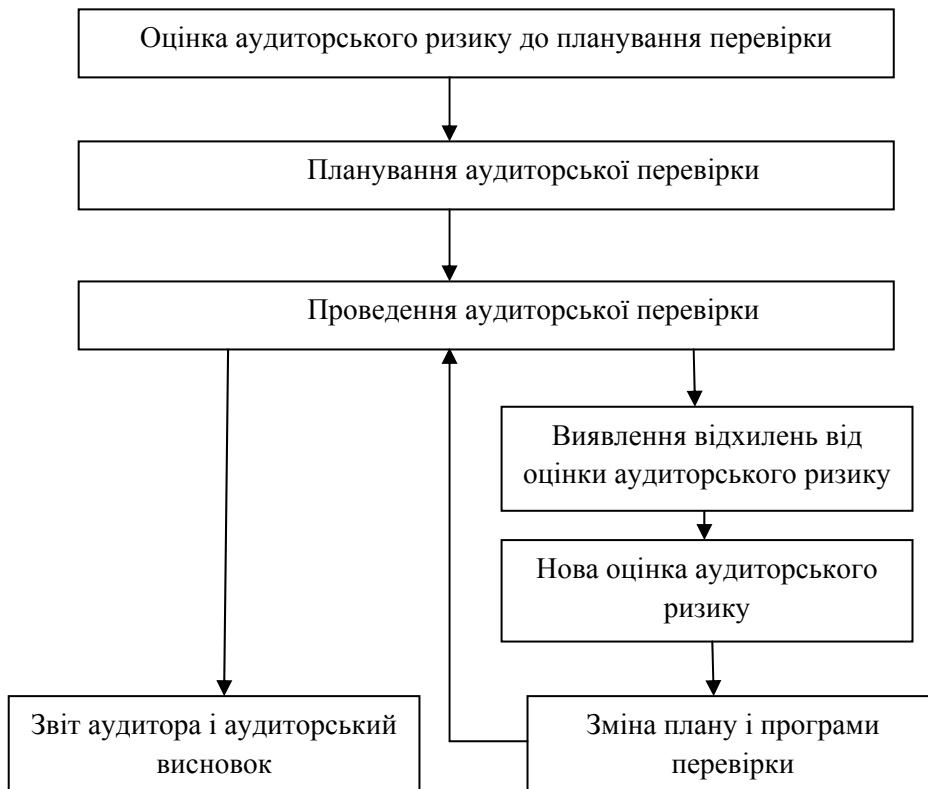

Рис. 3. Оцінка аудиторського ризику

Не слід ототожнювати розглянутий нами аудиторський ризик із загальним ризиком аудиторської фірми, безумовно вони тісно пов'язані з ризиком виявлення. Це означає, що аудиторська фірма має ризик втратити або погіршити свою репутацію, імідж в результаті низької якості проведення аудиту, що спричиняє за собою втрату потенційних клієнтів, а у гіршому разі припинення її діяльності і відбирання ліцензії. Тому, якщо помилка не виявлена, але передбачається, то це повинно бути обов'язково обумовлено аудитором в його звіті і аудиторському висновку, що стало правилом в зарубіжній практиці.

Дуже важливим питанням для аудитора є методика визначення величини аудиторського ризику. Методика, як правило, розробляється кожною аудиторською фірмою або окремим аудитором стосовно умов конкретної перевірки. З цією метою створюються так звані моделі аудиторського ризику, які постійно удосконалюються. Як свідчить зарубіжний досвід, прийнятна величина загальної аудиторського ризику складає $1 \div 5 \%$.

Оцінка ризику контролю

п/п	Об'єкт оцінки ризику контролю	Величина ризику абсолютна або відносна	Пояснення, примітки
1	Бухгалтерська звітність		
2	Дотримання встановлених процедур внутрішнього контролю		
3	Дотримання принципів бухгалтерського обліку		
4	Облік основних засобів		
5	Облік нематеріальних активів		
6	Облік запасів		
7	Облік грошових коштів		
8	Облік дебіторської заборгованості		
9	Облік капіталу		
10	Облік прибутку		
11	Облік зобов'язань і т.д.		

Розробляючи методику визначення аудиторського ризику і прийняття його допустимої величини, необхідно враховувати конкретні умови перевірки, її термін, характер діяльності клієнта, компетентність і кваліфікацію аудитора, його попередній досвід аудиторських перевірок і багато інших чинників.

У зарубіжній літературі розглядається найбільш часто методика (модель) розрахунку аудиторського ризику, яка полягає в наступному:

$$AP = PY \times PK \times PB, \quad (1.1)$$

де: AP - аудиторський ризик;

PY - ризик системи обліку;

PK - ризик системи внутрішнього контролю;

PB - ризик виявлення помилок аудитором.

В методичному підході необхідно відзначити ряд важливих моментів:

- аудитор не може повністю довіряти системам обліку і внутрішнього контролю підприємства-клієнта. У такому разі ризик системи обліку або внутрішнього контролю зводиться до нуля ($PY = 0$, $PK = 0$), а це означає, що і загальний аудиторський ризик, виходячи з формули, буде рівний нулю, чого не

може бути, оскільки кожна аудиторська перевірка супроводжується певним ризиком;

- аудитор не може дозволити собі встановити високий рівень ризику виявлення (наприклад, більше 50 %) при високих ризиках систем обліку, і внутрішнього контролю, оскільки в цьому випадку загальний аудиторський ризик буде також дуже високий (більше 50%), чого допускати не можна, оскільки перевірка вважатиметься проведеною не належним чином.

Необхідно відмітити, що величина оцінки аудиторського ризику може виражатися не тільки у відсотках, коефіцієнтах, абсолютному числовому значенні, але може бути визначена аудитором словесно: "низький", "середній", "високий", що часто знаходить місце на практиці.

На закінчення акцентуємо особливу увагу на актуальності розглянутого нами питання для аудиторів і аудиторських фірм, оскільки від правильного рішення даного питання залежать якість, ефективність перевірок, їх масштаб і зміцнення престижу професії аудитора, що дуже важливо на етапі становлення і розвитку аудиту в Україні.

Список літератури: 1. Аудит: Практичний посібник / А. Кузьмінський, Н. Кужельний, Е. Петрик, В. Савченко і др. / Під ред. А. Кузьмінського. – До. Учетінформ, 1996. – 283с. 2. Редько А. Аудит: просто про складний або введення в практичний аудит – К. : Лібра, 1996. – 72с. 3. Білуха М.Д. Микитенко Т.В. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: Підручник. – К., Українська академія оригінальних ідей. – 2005 – 888 с. 4. Петрик О. Аудиторський висновок і його види // Бухгалтерський облік и аудит. – 2005. №2 – С. 56-62 5. Кадуріна Л.О. Основи аудиту: Навч. посіб. для студ. екон. спец. усіх форм навч. – К. : Слово, 2003. – 184 с. 6. Дмитренко І.Н., Борисенко М.В. Методика аудиторської оцінки якості функціонування системи внутрішнього контролю підприємств – клієнтів // Аудитор України. – 2004. – №18. – С. 17-22. 7. Основи правового регулювання аудиторської діяльності в Україні: Практ. посіб. аудитора / Редько О.Ю. (заг.ред.), Т.В.Куреза (укладач) – К., Інформ.-аналіт. та метод. центр аудиту в Україні «Статус», 2003. – 120 с.

1.3 Визначення впливу якості бухгалтерського обліку на якість аудиту в умовах автоматизації облікових процесів

На сьогоднішній день в Україні відбувається перебудова економічної системи ринкових відносин, якісні зміни зачіпають усі галузі управління, зокрема, обліку, аналізу і аудиту. У зв'язку з цим істотного коригування потребують сутнісні та методичні аспекти організації якісного бухгалтерського

обліку та аудиту в умовах сучасних вимог всебічної автоматизації облікових процесів. В Україні питання підвищення якості аудиторських послуг і організації єдиної системи контролю якості аудиторської роботи розглядаються, як на державному рівні, так і на рівні суспільних аудиторських об'єднань. У вітчизняній системі нормативного регулювання аудиторської діяльності вже закладено певні механізми контролю якості аудиту. В зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій та появою нових напрямків використання комп'ютерних ресурсів, особливо актуальним є впровадження багатофункціональних та вдосконалення існуючих систем обліку та аудиту, що сприяє покращенню процесу обробки інформації, дозволяє проводити ефективний моніторинг діяльності підприємства та підвищує якість функціонування системи автоматизованого бухгалтерського обліку та її результатів, і як наслідок, здійснює вплив на якість аудиторської перевірки в умовах автоматизації облікових процесів.

Проблема якості бухгалтерського обліку і аудиту за умов комп'ютеризації облікових процесів практично не досліджена в науковій та професійній літературі. Недослідженістю даного питання, вочевидь, і пояснюються існуючі проблеми якості в бухгалтерському обліку і аудиті. Питання процедур та методик контролю якості аудиторських послуг з використанням програмних продуктів обліку та аудиту чітко не розкриваються ні в офіційно затверджених нормативно-правових документах, ні в наукових дослідженнях у сфері аудиту. У результаті логічного аналізу зарубіжного досвіду і аналогічних досліджень теорії і практики внутрішньої фірмової стандартизації аудиту в Україні встановлено, що ця проблема належить не тільки до ряду складних, але й таких, що нагально вимагають наукового вирішення.

Система бухгалтерського обліку на підприємстві здійснює безпосередній вплив на рівень повноти та ефективності інформаційної системи, бо на її основі формується інформаційна модель стану об'єкту управління і найбільш точно відображається місце його знаходження в багатофазовому просторі станів

системи. На основі дослідження системи нормативного регулювання аудиторської діяльності в Україні встановлено, що аудиторським стандартам, у тому числі й внутрішньо фірмовим, відводиться домінуюча роль у даній системі. Із цього можна зробити висновок, що однією з передумов формування системи внутрішньо фірмових стандартів повинне стати здійснення сутнісного аналізу діючих стандартів аудиторської діяльності.

На етапі переходу на рівень нових економічних відносин в Україні, тобто в умовах стрімкого розвитку підприємств недержавної форми власності, виникла необхідність створення і подальшого розвитку незалежного аудиту. Правове забезпечення незалежної аудиторської діяльності в Україні ґрунтуються на Законі України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 р. Основним завданням цього Закону є створення системи незалежного фінансового контролю з метою захисту інтересів власника. Завдання аудитора полягають:

- в оцінці рівня бухгалтерського обліку, кваліфікації облікових кадрів, якості обробки інформації (особливо первинної документації), правильності і законності здійснення бухгалтерських записів;

- у наданні допомоги підприємствам шляхом рекомендацій по усуненню недоліків, особливо тих порушень, які безпосередньо вплинули на фінансові результати, позначилися на достовірності показників звітності;

- у необхідності оцінки не лише минулих фактів та існуючих в даний момент облікових даних, але і орієнтуванні керівництва організації, що перевіряється, на ті майбутні події, які здатні вплинути на господарську діяльність і кінцевий результат.

Згідно Закону, поняття «аудиторська діяльність» містить в собі організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) і надання інших аудиторських послуг. Аудиторські послуги можуть надаватися у формі аудиторських перевірок (аудиту) і пов'язаних з ним експертиз, консультацій бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аналізу господарської діяльності і інших видів

економічного забезпечення підприємницької діяльності фізичних і юридичних осіб. Основною метою аудиторської діяльності є встановлення достовірності бухгалтерської або фінансової звітності економічних суб'єктів і відповідності здійснених ними фінансових і господарських операцій діючим в Україні нормативним актам.

Аудит відноситься до ділових професійних послуг. Ринок послуг значно відрізняється від товарних ринків. Основні відмінності пов'язані зі специфікою самої послуги, яка не існує до моменту її надання (це унеможливорює порівняння і оцінку послуг до їх одержання) і якій властивий високий ступінь невизначеності ставить клієнта в досить складне становище, ускладнюючи продавцям просування послуг на ринок.

Однак незважаючи на встановлені законодавством з аудиторської діяльності основи контролю якості аудиту, слід зазначити, що на сьогоднішній день практично відсутня ефективна методологічна база контролю якості аудиторської діяльності. Зокрема, не розроблені критерії оцінки якості роботи аудиторських організацій, не визначені завдання та об'єкти контролю якості аудиту, порядок і методика контролю якості аудиторських послуг.

Для визначення значення категорії якості в бухгалтерському обліку, необхідно врахувати, що бухгалтерського обліку поза господарською (економічною) діяльністю підприємства не існує, бухгалтерський облік це інформація про об'єктивно протікаючи господарські процеси і їх результати, а якість інформації - це її здатність створити адекватне відображення об'єкту в свідомості одержувача. Таким чином, саме адекватність є властивістю, що визначає якість інформації. Неадекватність інформації означає її відсутність або введення користувача в оману, тобто якщо немає адекватності, немає і якості. Проте, при цьому слід розуміти, що адекватність інформації різними одержувачами оцінюється достатньо суб'єктивно.

Для вирішення питання про якість бухгалтерського обліку слід взяти до уваги специфіку даного виду інформації. Специфіка бухгалтерського обліку, як особливого виду інформації, обумовлена його наступними властивостями: всі

об'єкти бухгалтерського обліку мають єдиний грошовий вимірник; для запису інформації про господарські процеси використовується технічний прийом, названий подвійним записом; поєднання подвійного запису та єдиного грошового вимірника і є власне бухгалтерським обліком, як інформаційної технології, яка дозволяє математично точно описувати економічні процеси, в яких використовуються різноякісні об'єкти.

Одним з напрямків підвищення якості бухгалтерського обліку та його організації є автоматизація облікових процесів, вагомість якої полягає не просто в прискоренні виконанні облікових робіт, а є визначальним фактором організації обліку. Тому найбільшого ефекту від використання автоматизації в бухгалтерському обліку можна досягти шляхом удосконалення методології і організації самого процесу обліку, підвищення його контрольних властивостей на базі застосування відповідних програмних та апаратних засобів. Введення в практику автоматизованих інтегрованих систем обліку, аналізу та аудиту і розподілених систем обробки даних дозволяє комплексно вирішувати завдання не лише з обліку, але й контролю, аналізу та аудиту. За допомогою таких систем можна проводити оцінку фактичного стану підприємства, а також прогнозувати і моделювати управлінські рішення.

При всій різноманітності бухгалтерських автоматизованих програм, наявних сьогодні на ринку, користувачу інформаційних систем потрібно зробити правильний вибір, орієнтуючись на завдання, що стоять перед кожним конкретним фахівцем. Ці завдання залежать від розміру підприємства, об'єму операцій, що виконуються, характеру діяльності, специфіки галузі та інших чинників. Завдання автоматизації полягає у підвищенні якості роботи бухгалтерів і бухгалтерії в цілому. Тому методологічні аспекти автоматизованого бухгалтерського обліку та аудиту в загальносистемному плані повинні відображати наступні питання:

- автоматизоване формування первинних облікових даних на папері та машинному носії;
- автоматизоване ведення аналітичного та синтетичного обліку;

- автоматизоване ведення зведеного обліку, складання періодичної та річної звітності;
- автоматизація інформаційно-довідкового забезпечення і контрольних-аналітичних функцій бухгалтерського апарату;
- автоматизована передача вихідної інформації системи автоматизованого бухгалтерського обліку, що містить результати господарської діяльності підприємств й організацій, з метою її використання в управлінні.

Таким чином, комп'ютерна система бухгалтерського обліку – це вдале поєднання професійних якостей і функцій користувача з інтелектуальними можливостями комп'ютерів, що дає змогу одержувати необхідну для обліку, управління й оперативного контролю інформацію. В основу автоматизації бухгалтерського обліку покладено принцип безперервної обробки облікових даних. Саме тому при застосуванні сучасних інформаційних систем та технологій якість бухгалтерського обліку та здійснення процедур аудиту підвищується. При цьому ефективна автоматизація бухгалтерського обліку потребує певних передумов, серед яких найважливішими є:

- ретельне вивчення особливостей господарської діяльності підприємства;
- висока кваліфікація персоналу бухгалтерії всіх рівнів.
- наявності грошових коштів для інвестицій в розробку, впровадження та експлуатацію інформаційної системи обліку;
- зацікавленості керівника та головного бухгалтера підприємства в організації якісного автоматизованого обліку.

Якість обліку, в умовах його автоматизації, підвищується також за рахунок наявності можливості отримання оперативних даних та складання звітності при використанні єдиної інформаційної бази, яка усуває необхідність відокремленого ведення бухгалтерського та оперативного обліку. Отже автоматизований бухгалтерський облік є єдиною інформаційною системою, яка використовується для виконання всіх функцій та вирішення всіх завдань управління. Застосування інформаційної системи бухгалтерського обліку

ефективне тоді, коли результатом впровадження є підвищення ефективності та поліпшення якості ведення бухгалтерського обліку на підприємстві, яке полягає в наступному:

- упорядкування бухгалтерського обліку;
- зростання рівня якості та повноти інформації;
- зниження кількості помилок;
- забезпечення оперативності бухгалтерського обліку;
- підвищення продуктивності праці співробітників бухгалтерії.

Таким чином, використання інформаційних систем у бухгалтерському обліку повинно призвести до підвищення ефективності кінцевого продукту управління – прийняття ефективних рішень з метою досягнення поставлених цілей. Головною метою функціонування бухгалтерської інформаційної системи на підприємстві є забезпечення керівництвом підприємства фінансовою інформацією для прийняття обґрунтованих рішень при виборі альтернативних варіантів використання обмежених ресурсів, тому проблема створення та впровадження інформаційних систем на підприємстві залишається актуальною і сьогодні. При цьому бухгалтерська підсистема є найважливішою, тому що виконує провідну роль в управлінні потоком інформації про стан об'єкта управління.

Однак лише застосування інформаційних систем обліку не є запорукою стрімкого зростання якісних характеристик бухгалтерського обліку. Суспільний характер економіки припускає наявність єдиного інформаційного простору, який досягається визначеністю в термінології, яка використовується всіма учасниками економічного співтовариства. Інакше кажучи, всі повинні однаково розуміти значення термінів: доходи, основні засоби, цінні папери, амортизація і ін. Звідси витікає необхідність в стандартах бухгалтерського обліку і звітності. Відсутність же стандартів (нормативної бази) означає неможливість інформаційного обміну між учасниками економічних процесів на всіх рівнях. При цьому важливо розуміти, що економічні процеси існують об'єктивно, а їх

сприйняття завжди суб'єктивне, тобто для певного суб'єкта об'єктивно існуючий процес може не існувати.

Бухгалтерська інформація містить три основні характеристики (властивості): тимчасову, якісну і кількісну. Тимчасова характеристика відображає період здійснення тих або інших операцій. Якісна характеристика за своєю суттю це нормативна база, що служить мірою розрізнення господарських процесів і об'єктів. Кількісна характеристика – універсальний грошовий вимірник всіх процесів і об'єктів. Кількісна характеристика є найважливішою з перерахованих, оскільки саме вона дозволяє сформуванню об'єктивну думку. Якість бухгалтерської інформації визначається тим, наскільки можуть бути задоволені інформаційні потреби зацікавлених користувачів з огляду на можливість прийняття обґрунтованих економічних рішень. Інформаційні потреби зацікавлених користувачів полягають в необхідності одержання інформації про діяльність організації та її майновий стан. Вони визначають вимоги до якості наданої підприємством облікової й звітної бухгалтерської інформації, які варто враховувати під час її формування. Для задоволення таких потреб у системі бухгалтерського обліку формується:

- стосовно до внутрішніх користувачів – облікова і звітна інформація, корисна керівництву організації для прийняття управлінських рішень, планування, аналізу, контролю виробничої й фінансової діяльності;

- стосовно до зовнішніх користувачів – звітна інформація про фінансовий стан організації, фінансові результати її діяльності та зміни у фінансовому стані, корисна широкому колу зацікавлених користувачів при прийнятті рішень.

В обох випадках обумовлюється, що інформація, сформована в системі бухгалтерського обліку, повинна бути корисною, щоб задовольнити потреби користувачів фінансової звітності. Тобто, основними напрямками розвитку бухгалтерського обліку в Україні повинні стати: якісне застосування й удосконалення положень (стандартів) бухгалтерського обліку та достовірне, вірогідне і повне розкриття інформації у фінансовій звітності підприємств і

організацій в умовах автоматизації облікових процесів. При цьому, основним критерієм якості бухгалтерської інформації виступає її корисність з позиції прийняття управлінських рішень зацікавленими користувачами. Отже, кожного користувача бухгалтерської інформації цікавить корисність інформації з огляду можливості досягнення певних цілей з її допомогою і з найменшими зусиллями. Тому для користувача бухгалтерська інформація тим якісніше, тобто тим корисніше, чим більшою мірою вона наближає вирішення завдання. Таким чином, практична цінність як облікової, так і звітної бухгалтерської інформації реалізується через критерій корисності, а саме придатності інформації для прийняття ефективних рішень на базі даних бухгалтерського обліку. Вірогідність і повнота як основні критерії якості бухгалтерської звітності формалізовані. При цьому однією із цілей діяльності професійного бухгалтера є забезпечення потреби суспільства в повноцінній і достовірній інформації.

Крім основних вимог до якості підготовленої інформації виділяються також вимоги до самого процесу підготовки бухгалтерської інформації. До них відносяться:

- правила ведення бухгалтерського обліку: обов'язковість подвійного запису, ведення бухгалтерського обліку у національній валюті України, роздільне ведення бухгалтерського обліку поточних витрат на виробництво продукції і капітальних витрат, безперервність ведення бухгалтерського обліку, обов'язковість документального оформлення господарських операцій, обов'язковість систематизації й нагромадження інформації в облікових регістрах, оцінка майна й зобов'язань у грошовому вимірі, обов'язковість інвентаризації майна і зобов'язань;

- допущення відносно порядку ведення бухгалтерського обліку: майнової відособленості, безперервності діяльності, послідовності облікової політики, тимчасової визначеності фактів господарської діяльності;

- принципи бухгалтерського обліку: повнота відображення бухгалтерської інформації, своєчасність відбиття фактів господарської

діяльності, обачність у визнанні фактів господарської діяльності, пріоритет змісту перед формою, несуперечність даних аналітичного й синтетичного обліку, раціональність ведення бухгалтерського обліку.

Перераховані бухгалтерські вимоги, запропоновані нормативними актами з бухгалтерського обліку до формування інформації в системі бухгалтерського обліку, є критеріями для оцінки правильності формування бухгалтерської інформації. Додержання цих принципів дозволяє досягти певних якісних характеристик бухгалтерської звітності.

Якість бухгалтерського обліку також можна визначити як ступінь корисності бухгалтерської (фінансової) інформації, необхідної зацікавленим користувачам для прийняття обґрунтованих економічних рішень. При цьому вірогідність і повнота даних відповідно до нормативних правових документів з бухгалтерського обліку варто розглядати як пріоритетні характеристики, що гарантують якість подання даних у бухгалтерській звітності.

Все вищевикладене дозволяє дати визначення бухгалтерського обліку, як специфічного виду інформації, а також сформулювати сутність характеристики поняття якості бухгалтерського обліку:

- бухгалтерський облік - це інформація про господарські процеси, яка має єдиний грошовий вимірник;
- якість бухгалтерського обліку - це його здатність створити адекватне відображення в свідомості користувача бухгалтерської інформації сутності і результатів економічних процесів, які відбуваються. Одним із критеріїв якості інформації є її істотність. Внаслідок того, що різні одержувачі (суб'єкти) по-різному оцінюють істотність інформації, оцінка якості інформації взагалі завжди суб'єктивна, тобто залежить від свідомості того, хто цю якість оцінює. Тобто, поняття якості бухгалтерського обліку завжди суб'єктивне.

Дослідження методичного підходу, відповідно до якого процес оцінки системи бухгалтерського обліку представлено в Міжнародних стандартах аудиту (МСА), дозволяє констатувати, що в стандартах не встановлено логічної послідовності виконання етапів оцінки системи бухгалтерського обліку.

Рекомендації, які стосуються цього процесу, містяться в різних стандартах. Без достатнього практичного досвіду представити даний процес комплексно практично неможливо. У Міжнародних стандартах відсутні рекомендації щодо оцінки якості системи бухгалтерського обліку, як самостійно функціонуючої системи. Результати структурно-змістового аналізу МСА стали підґрунтям для розробки політики аудиторських фірм стосовно оцінки якості системи бухгалтерського обліку.

Основними елементами для визначення складу модулів внутрішньо фірмових стандартів і способів реалізації кожного з них є аудиторські процедури. Аудиторські процедури - це сукупність відповідних дій аудитора щодо перевірки фінансово-господарської діяльності, стану обліку і фінансової звітності юридичних і фізичних осіб, зайнятих підприємництвом. До аудиторських процедур можна віднести - інформацію про юридичні зобов'язання клієнта, аналітичні процедури, безпосередньо тестування. Аудитор збирає і аналізує інформацію, необхідну для оцінювання достовірності даних фінансової звітності, вивчає статутні документи, виявляє відхилення стану діяльності підприємства від того, який передбачено статутними документами, вивчає форму і метод бухгалтерського фінансового обліку, їх відповідність вимогам, які ним висуваються. Далі аналізу підлягають записи в Головній книзі і, також, сумнівні записи, дані яких співставляють з регістрами аналітичного обліку і первинними документами. Глибина і спосіб дослідження залежать від складності форми і методу обліку, а також від того, якою мірою аудитор може покладатися на дані внутрішнього контролю. Аудитор оцінює вплив змін, які відбулися в законодавстві на організацію і методику ведення обліку, на аналіз звітів, визначає рівень роботи внутрішніх аудиторів. Таким чином, оцінка якості системи бухгалтерського обліку є метою підвищення результативності аудиту.

Мета аналізу якості аудиту полягає у визначенні місця стандартів у системі нормативно-правового регулювання аудиторської діяльності, їх значення, структури і класифікації, а також встановленні основних вимог до

здійснення і оформлення аудиту, задекларованих у міжнародних стандартах. Результати такого аналізу дозволяють визначати підходи до формування політики внутрішньо фірмових стандартів аудиту в цілому і, зокрема, внутрішньо фірмового стандарту оцінки якості системи бухгалтерського обліку.

Контроль якості аудиторських послуг передбачає систему контролю зовнішніх і внутрішніх органів управління з метою недопущення аудиторами порушень чинного законодавства і аудиторської етики. Контроль за якістю аудиту повинен здійснювати безпосередньо як сам суб'єкт аудиторської діяльності в Україні, так і зовнішні суб'єкти контролю (Комітет з контролю за аудиторською діяльністю Аудиторської палати України).

Контроль якості роботи аудитора здійснюється в декількох аспектах:

- зовнішній контроль;
- контроль аудиторської фірми за роботою аудитора;
- контроль керівника аудиторської групи за роботою групи.

Під час контрольної перевірки якості проведеного аудиту необхідно впевнитися у виконанні всіх поставлених завдань. Можна передбачити також, особливо у разі проведення великої комплексної аудиторської перевірки, залучення до такої перевірки працівників аудиторської фірми, які не брали участі в аудиті і які проведуть певні додаткові процедури до надання клієнту аудиторського звіту.

Фінансово-господарський контроль і аудит у всіх ланках народного господарства, в першу чергу в його основній ланці - підприємстві, здійснюється проведенням ревізій (тематичних, вибіркових, суцільних) аудиту та інших контрольних перевірок за допомогою певних прийомів. Сукупність організаційних, методичних і технічних прийомів, які здійснюються за допомогою певних процедур, представляють контрольню-аудиторський процес. Будь-який динамічний процес, пов'язаний з використанням засобів і предметів праці, а також самої праці, складається з організаційної, технологічної і завершальної стадій. Відносно контрольню-аудиторського процесу такими

стадіями є: організація, дослідження, узагальнення і реалізації результатів контролю. Всередині підприємства організують і безпосередньо здійснюють цей процес контрольні-аудиторські підрозділи мають місце в структурі органів управління і на які покладено контрольні функції на підприємствах. Зовнішній незалежний фінансово-господарський контроль проводиться аудиторськими фірмами.

Систематизація недоліків в діяльності підконтрольного підприємства представляє собою узагальнення результатів контролю. При цьому недоліки групують, оформлюють результати проміжного контролю, складають аналітичні таблиці та слідчо-юридичне обґрунтування, узагальнюють і відображають результати аудиту у висновку.

Ринку аудиту, як і будь-якому ринку послуг, властива конкуренція. Разом з тим, у період кризи особливо гостро постали питання ціноутворення та демпінгу на ринку аудиторських послуг. Гострота проблеми значно підсилюється падінням рівня довіри до інституту аудиту, як інструменту, що забезпечує користувачам фінансової звітності впевненість щодо надійності інформації, яка міститься у такій звітності.

Функціонування ринку послуг має свою специфіку і відмінності від ринку матеріальних товарів, що є наслідком особливостей послуги, як об'єкту виробництва та споживання.

При розгляді питань ціноутворення на ринку аудиторських послуг, необхідно досліджувати взаємозв'язок між забезпеченням відповідного рівня якості процесів надання аудиторської послуги та вартісною її оцінкою.

З позицій замовника аудиторської послуги ціна виступає витратним компонентом, який завжди порівнюється з очікуваним результатом від використання результатів придбаної послуги.

Формування вартості аудиторської послуги відбувається під впливом зустрічно направлених факторів таких як: з боку замовника, який зацікавлений у зниженні вартості послуг, з боку виконавця, який зацікавлений у компенсації витрат на належне виконання послуг та отриманні прибутку.

Для замовника висококласна послуга за розумною ціною представляється більш якісною, ніж така ж послуга за вищою ціною. При цьому придбання аудиторської послуги нижче ринкової вартості означає її придбання за ціною нижче рівня довіри. Тобто, існує ймовірність одержання аудиторської послуги, якість якої буде зумовлено заниженим рівнем довіри.

Отже, в підсумку можна зробити наступний висновок: ціна на аудиторську послугу є лише індикатором, який дозволяє користувачеві оцінювати не саму якість послуги, а лише рівень довіри до неї, об'єктивним параметром якості процесу надання послуги є її трудомісткість.

Залучення клієнтів до оцінки якості проведеного аудиту можливе шляхом анкетування та опитувань. При цьому підході приймаються до уваги переваги фірми-замовника і можливості аудиторської фірми задовольняти їх. Крім фірми-замовника існують і інші користувачі судження аудитора (інвестори, кредитори та ін.). Кожен представник певної групи користувачів професійної думки аудитора має своє розуміння якості.

Аудиторська фірма повинна розпізнавати ще не усвідомлені потреби споживачів і формувати сучасні погляди на якість аудиторської діяльності. Задоволення прихованих потреб може включати вироблення практичних рекомендацій і надання методичної допомоги фірмі-клієнтові в рішенні проблем після того, як аудиторський висновок буде підготовлено, а також підтримку замовників протягом усього строку виконання договору.

На основі представлених вище підходів і з урахуванням вимог законодавства критеріям якості, відповідно яким формується необхідний професійний рівень аудиту, варто вважати дотримання:

- норм Закону України «Про аудиторську діяльність»;
- ліцензійних вимог і умов;
- норм професійної етики;
- вимог міжнародних стандартів аудиту;
- вимог внутрішніх правил (стандартів) аудиторської фірми і професійного аудиторського об'єднання, до якого входить фірма;

- умов договору на надання аудиторських послуг і зобов'язань, що впливають із суті правовідносин, встановлених цим договором.

Якість аудиту можна визначити як ступінь необхідного і достатнього рівня довіри до думки аудитора з боку користувачів відносно вірогідності інформації у фінансовій звітності клієнта. Таким чином, якісна професійна думка аудитора – це незалежна й об'єктивна думка, що надає впевненість його користувачам у прийнятті економічних рішень та їх виконанні.

Інформація, сформована в системі бухгалтерського обліку, є базою для інформування аудитора щодо вірогідності фінансової звітності організації. Проте аудитор не може сформувати якісну думку, якщо йому надано неякісну бухгалтерську звітність.

Основним критерієм якості аудиту виступає довіра з боку користувачів до професійної думки аудитора, а критерієм якості бухгалтерського обліку – корисність бухгалтерської інформації для зацікавлених користувачів. Ступінь корисності бухгалтерської інформації залежить від ефективності системи внутрішнього контролю господарюючого суб'єкта, а ступінь довіри до професійної думки аудитора – від ефективності системи контролю якості аудиту.

Аудитор, не визначаючи якість системи бухгалтерського обліку у всіх аспектах, оцінює якість бухгалтерського обліку за ступенем вірогідності фінансової (бухгалтерської) звітності за всіма істотними параметрами, зменшуючи тим самим інформаційний ризик для її користувачів.

Використання інформаційних систем і технологій в обліку та аудиті має значний вплив на якість результатів здійснення контрольних функцій та аудиторських процедур. Однак слід мати на увазі, що контрольні функції автоматизуються найважче. Сама по собі комп'ютеризація обліку не може усунути приховування крадіжок і зловживань через неправильне перенесення на електронні носії реквізитів, зазначених у документах, введення фальсифікованих документів тощо. Комп'ютер завжди однаково оцінює ситуацію і процес, тому ймовірність помилок контролю в умовах застосування

комп'ютерів значно нижча. Отже, комп'ютерна програма забезпечує лише неупередженість і точність контролю.

На відміну від ручних облікових систем, у яких записи роблять на папері і аудитор розглядає можливість знищення, підробки, заміни паперових документів, в умовах використання комп'ютерних інформаційних систем підприємства аудитор доводиться мати справу з питаннями безпеки та надійності комп'ютерних облікових систем. Таким чином, аудитор перевіряє низку суто технічних питань, які не мають прямого відношення до бухгалтерського обліку, але безпосередньо впливають на оцінку аудитором ризику системи контролю. Зокрема, подібні заходи передбачає Національний норматив аудиту № 31 «Вплив системи електронної обробки даних на оцінку систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю». Отже, в умовах застосування комп'ютерних інформаційних систем підприємства відбувається взаємне проникнення різних за своїм змістом та суб'єктами видів контрольної й організаційної діяльності. Виник навіть спеціальний термін — комп'ютерний аудит, під яким розуміють оцінку поточного стану комп'ютерної системи на відповідність деякому стандарту чи запропонованим вимогам. Цей термін використовують спеціалісти із загальної безпеки комп'ютерних інформаційних систем. Здебільшого комп'ютерний аудит потрібний, коли автоматизована система призначена для обробки конфіденційної чи секретної інформації. Саме до таких належать комп'ютерні системи бухгалтерського обліку. Для кожної категорії інформації на підприємстві внутрішніми стандартами визначають нижню межу рівня безпеки автоматизованої системи. Проведення комп'ютерного аудиту корисно також після побудови автоматизованої системи та підсистеми її безпеки на етапі приймання в експлуатацію для оцінки ступеня дотримання висунутих до неї вимог.

Основними параметрами, за якими має здійснюватися перевірка комп'ютерних інформаційних систем підприємства щодо захисту та безпеки даних є:

- обмеження доступу за допомогою системи паролів для читання, запису та знищення інформації, автоматичне ведення протоколів роботи;
- перевірка правильності використання Плану рахунків, вчасності і правильності ведення облікових реєстрів, відповідності даних синтетичного й аналітичного обліку даним бухгалтерського балансу та іншим формам звітності;
- можливість зберігати страхові копії певний час, який залежить від швидкості оновлення даних у системі;
- у підрозділі документації до програмної системи «Аварійні ситуації» мають бути приклади аварійних ситуацій і способи відновлення працездатності системи з мінімальними витратами праці та часу.

Положення про міжнародну аудиторську практику 1008 «Оцінка ризиків та система внутрішнього контролю — характеристика КІС (комп'ютерних інформаційних систем) та пов'язані з ними питання», передбачає, зокрема, те, що в комп'ютерних інформаційних системах підприємства наявна вразливість засобів зберігання даних і програм: великі обсяги даних і комп'ютерні програми, котрі використовують для обробки інформації, можуть зберігатися на портативних або вбудованих носіях інформації, на таких як магнітні диски і плівка. Саме ці носії інформації можуть украсти, загубити, навмисно або випадково знищити.

Комп'ютерні системи більш відкриті для доступу до даних, тому в них мають чітко розмежовуватися повноваження і права доступу до інформації, а також має бути введено систему захисту від несанкціонованого доступу.

Відповідно до Національного нормативу аудиту № 31 «Вплив системи електронної обробки даних на оцінку систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю» під час оцінки ризику в системах, у яких використовується електронна обробка даних, аудиторам необхідно звертати увагу на методи управління, за яких передбачається обмеження доступу до бази даних, наприклад, захист бази даних від несанкціонованого втручання.

Аудитор зобов'язаний виявити слабкі місця контролю комп'ютерних інформаційних систем підприємства — розглянути як апаратні, так і програмні засоби контролю, а також організаційні заходи, наприклад, перевірку цілісності даних і відсутність комп'ютерних вірусів. Найактуальнішим питанням, яке постає з відмовою від паперових бухгалтерських документів при застосуванні комп'ютерних інформаційних систем підприємства, є розробка способів юридичного підтвердження достовірності даних, що реєструються. Захищеною інформаційною системою вважається інформаційна система, яка відповідає певним вимогам і в якій реалізовано комплекс заходів захисту. Недоцільно складати універсальний перелік вимог до захищених систем через різноманітність самих систем і різноманітність імовірних загроз. Проте є кілька базових вимог, без задоволення яких систему не можна вважати захищеною. Отже, безпечною є інформаційна система, яка відповідає наступним вимогам:

- цілісність інформації – це стан роботи системи, коли інформація є вчасною, точною, повною і змістовною.;
- доступність системи — це вимога, щоб система працювала коректно і не відмовляла в доступі легальному користувачеві;
- конфіденційність системи — це вимога, щоб до приватної або конфіденційної інформації, яка міститься в системі, не мали доступу нелегальні (не уповноважені) користувачі.

На даний момент аудит знаходиться на стадії поступового переходу від підтверджуючого до системно-орієнтованого. Це актуалізує необхідність зосередження зусиль аудиторів на оцінці якості системи бухгалтерського обліку з використанням науково-обґрунтованих методик та загострює необхідність вирішення нового наукового завдання - розробки цілісної концепції оцінки якості системи автоматизованого бухгалтерського обліку в умовах реалізації окремих елементів системно-орієнтованого аудиту.

Поняття «якість системи автоматизованого бухгалтерського обліку» визначається як сукупність властивостей і характеристик основних елементів системи обліку, рівень яких формується під час накопичення обліково-

економічної інформації про операції та явища, які відбуваються на підприємстві, з метою складання фінансової звітності в умовах автоматизації облікових процесів. Оцінка якості системи автоматизованого бухгалтерського обліку визначається як цілеспрямована діяльність аудиторів із формування інформації про кількісні і якісні показники (характеристики і властивості), що характеризують стан кожного з елементів системи автоматизованого бухгалтерського обліку, а також їх здатність задовольняти потреби всіх фактичних і потенційних користувачів звітності. Структуризація автоматизованої системи бухгалтерського обліку за основними елементами: суб'єкти, об'єкти, процес та його результат, може дозволити точніше виокремити та систематизувати параметри та критерії якості кожного з елементів системи і сформуванню параметричну модель якості автоматизованої системи бухгалтерського обліку.

Основним проявом організаційного забезпечення процесу оцінки якості автоматизованої системи бухгалтерського обліку є розробка внутрішньої політики аудиторської фірми стосовно розробки внутрішніх стандартів її діяльності. Побудова структури і визначення змісту внутрішньо фірмового стандарту оцінки якості системи бухгалтерського обліку повинні здійснюватися з урахуванням методичних підходів до розробки внутрішньо фірмових стандартів аудиту, що дозволить підвищити ступінь їх реалізації в процесі аудиторської діяльності.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що поняття «якість аудиту» і «якість бухгалтерського обліку», з урахуванням умов автоматизації облікових процесів, взаємозалежні та взаємовпливові. Тобто, чим вище якість проведеного аудиту, тим вище якість сформованої в системі бухгалтерського обліку інформації, а, отже, вище впевненість користувача професійної думки аудитора в правильності прийняття й здійснення економічних рішень у майбутньому. І навпаки, підтвердження аудитором недостовірної фінансової звітності замовника спричиняє зниження якісних характеристик бухгалтерського обліку і зниження довіри до професійної думки

аудитора. Отже якість аудиту має оцінюватися на рівні системи контролю якості аудиту. Необхідність розробки такої системи і методики проведення контролю якості аудиту викликана тим, що користувачі професійної думки аудитора мають бути впевнені в тому, що аудит як професійна послуга задовольняє вимогам якості.

Список літератури: 1. Закон України „Про аудиторську діяльність” від 29.05.1993р. 2. *Бычкова С.М., Итыгилова Е.Ю.* Международные стандарты аудита: Учебное пособие / Под ред. С.М. Бычковой. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. 3. *Максімова В.Ф.* Критерії якості внутрішнього контролю // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. 4. *Сухарева Л.О., Закалінська К.О.* Удосконалення процедури аудиту в умовах різного тлумачення балансових теорій // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. 5. *Сухарева Л.О., Закалінська К.О.* Концептуальні основи якості бухгалтерського обліку // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. 6. *Закалинская Е.А.* Оценка качества системы бухгалтерского учета: концептуальные основы // Финансы, учет, банки. – Донецк: ДонНУ, Каштан, 2005. 7. *Житна І.П.* Сучасні технології удосконалення системи автоматизації обліку та управління виробництвом / *І.П. Житна, О.А. Садовніков* // Управління розвитком. – 2010. - №3. – С.126-128. 8. *Головай Н.М., Пославська Л.І.* Обліково-інформаційне забезпечення в управлінні економічною безпекою підприємства // Інноваційна економіка 2012. - №10. – С.302. 9. *Наконечна Н.В.* Автоматизовані облікові системи як інструмент гарантування економічної безпеки підприємства // Науковий вісник НЛТУ. 2010. - №20.12. – С. 328. 10. *С.І.Левицький, Р.М. Лепа ,Ю.А.Коваленко та ін.* Інформаційні системи на підприємствах - Донецьк,2007.-250с. 11. *В. Радська* Щодо питань ціноутворення та демпінгу на ринку аудита в Україні http://sophus.at.ua/publ/2012_12_11_12_kampodilsk/sekcija_5_2012_12_11_12

1.4 Підприємницькі ризики та використання методів статистики для їх оцінки

У зв'язку з розвитком ринкових відносин підприємницьку діяльність в нашій країні доводиться здійснювати в умовах невизначеності ситуації і мінливості економічного середовища. Значить, виникає неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату, а отже, зростає ризик непередбачених втрат. Особливо це властиво початковим стадіям освоєння підприємництва. Здійснення підприємництва в його будь-якому вигляді пов'язано з ризиком, який прийнято називати господарським, або підприємницьким [1].

Ринок – це, насамперед, економічна свобода. За економічну свободу доводиться платити. Адже свободу одного підприємця супроводжує одночасно і свобода інших підприємців, які вільні купувати чи не купувати його

продукцію, пропонувати за неї свої ціни, диктувати свої умови угод. До того ж підприємець-конкурент взагалі схильний витиснути свого опонента з ринку. Отже, хочемо ми того чи не хочемо, але, освоюючи підприємництво, доведеться мати справу з невизначеністю і підвищеним ризиком. Ризик - це небезпека настання непередбачуваних і небажаних для підприємства наслідків його дій. Ризиком можна назвати ймовірність того, що підприємство понесе збитки або втрати, якщо намічений управлінське рішення не реалізується.

Існування ризику і неминучі в ході розвитку зміни його рівня виступають постійним фактором підприємницької діяльності в економіці. Фактор ризику змушує підприємців заощаджувати фінансові і матеріальні ресурси, звертати особливу увагу розрахунку ефективності нових проектів, комерційних справ і т.д.

На жаль, в нашій економічній науці і практиці господарювання, по суті, відсутні загальновизнані теоретичні положення про господарський ризик. Є окремі види підприємницької діяльності, в яких ризик піддається розрахунку, оцінці, методи визначення ступеня ризику відпрацьовані і теоретично, і практично. Це, перш за все, страхування майна, здоров'я і життя, а також лотерейна і гральна справа [2].

При оцінці ж підприємницького ризику нас передусім цікавить не доля всього об'єкта, а міра небезпеки і ступінь потенційного збитку в умовах конкретної угоди. Підприємець же змушений вивчати ризик, що виникає при виробництві, закупівлі, продажу продукції і при всіх інших видах діяльності підприємства. Адже його цікавить не компенсація ризику, а запобігання збитку, але це вже зовсім інша справа.

Види ризиків

Підприємницький ризик можна підрозділити на виробничий, фінансовий і ризик інвестування. Виробничий ризик являє собою ймовірність невиконання контрагентом підприємства своїх зобов'язань за контрактом або договором, помилки в ціновій політиці, банкрутство. У виробничій діяльності підприємства торгівлі можна виділити наступні види ризику [3]:

- ризик недоотримання товарів внаслідок зриву укладених договорів на поставку;
- ризик неповернення коштів, перерахованих постачальнику у вигляді передоплати;
- ризик відмови покупця від отриманої й оплаченої продукції або ризик повернення продукції;
- ризик недопоставки нових видів товарів, що користуються підвищеним попитом через відсутність нових технологій та матеріалів у постачальників;
- ризик зриву укладених угод про надання позик, інвестицій або кредитів;
- ціновий ризик, пов'язаний з визначенням ціни на реалізовану підприємством продукцію і послуги, а також паливо, енергію, робочу силу і грошовий капітал у вигляді відсоткових ставок за кредитами;
- ризик банкрутства як контрагентів, так і самого підприємства.

Фінансовий ризик являє собою ймовірність настання збитку в результаті проведення яких-небудь операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах, з цінними паперами. Такий ризик впливає з природи самих фінансових операцій і включає:

- кредитний ризик;
- процентний ризик;
- валютний ризик;
- ризик упущеної фінансової вигоди.

Кредитний ризик пов'язаний із несплатою позичальником основного боргу і відсотків, нарахованих на обсяг виданої позики.

Процентним ризиком є небезпека втрат комерційними підприємствами коштів у зв'язку з підвищенням процентних ставок, виплачуваних ними по притягнутих засобах.

Валютний ризик відображає небезпека валютних втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї іноземної валюти по відношенню до національної валюти, при проведенні зовнішньоекономічних, кредитних і інших валютних операцій.

Ризик втраченої фінансової вигоди визначається ймовірністю фінансового збитку, який може виникнути в результаті нездійснення якого-небудь заходу або призупинення господарської діяльності підприємства торгівлі. В інвестиційній діяльності підприємства торгівлі можна виділити ризик інвестування і ризик новаторства.

Ризик інвестування в цінні папери, або «портфельний ризик», характеризує ступінь ризику зниження прибутковості конкретних цінних паперів та сформованого портфеля цінних паперів.

Ризик новаторства пов'язаний з технічними нововведеннями, економічної або організаційною діяльністю виробництва.

Ризики торговельної діяльності утворюються під впливом об'єктивних (зовнішніх) і суб'єктивних (внутрішніх) факторів.

Найбільш важливими зовнішніми чинниками є: інфляція, зміни банківських процентних ставок і умов кредитування, податкових ставок і митних зборів, у відносинах власності і оренди, трудовому законодавстві і ін. Інфляція веде до значного і нерівномірного росту цін як на товари, матеріали, паливо, енергоносії, так і на транспортні послуги і т.п. Внутрішні фактори пов'язані з помилками і упущеннями керівництва і персоналу [2].

Види втрат і ризик

Центральне місце в оцінці підприємницького ризику займають аналіз і прогнозування можливих втрат ресурсів при здійсненні підприємницької діяльності.

Щоб оцінити ймовірність тих чи інших втрат, обумовлених розвитком подій за непередбаченим варіантом, слід насамперед знати усі види втрат, пов'язаних з підприємництвом, і вміти заздалегідь обчислити їх або виміряти як імовірні прогнозовані величини.

Втрати, які можуть бути в підприємницькій діяльності, доцільно розділяти на матеріальні, трудові, фінансові, втрати часу, спеціальні види втрат.

Матеріальні види втрат проявляються в непередбачених підприємницьким проектом додаткових витратах або прямих втратах устаткування, майна, продукції, т. ін.

Маючи оцінку ймовірних втрат по кожному з окремих видів матеріальних ресурсів у вартісному вираженні, можна звести їх воєдино, дотримуючи при цьому правила дій з випадковими величинами і їх ймовірностями.

Трудові втрати представляють втрати робочого часу, викликані випадковими, непередбаченими обставинами. У безпосередньому вимірі трудові втрати виражаються в людино-годинах, людино-днях або просто годинах робочого часу.

Фінансові втрати - це прямий грошовий збиток, пов'язаний з непередбаченими платежами, виплатою штрафів, сплатою додаткових податків, втратою грошових коштів і цінних паперів. Крім того, фінансові втрати можуть бути при недоотриманні або неотриманні грошей з передбачених джерел, при неповерненні боргів, несплаті покупцем поставленої йому продукції, зменшенні виторгу внаслідок зниження цін на реалізовані продукцію і послуги.

Особливі види грошового збитку зв'язані з інфляцією, зміною валютного курсу гривні, додатковим до узаконеного вилученням засобів підприємств у державний (республіканський, місцевий) бюджет.

Поряд з остаточними, безповоротними можуть бути і тимчасові фінансові втрати, обумовлені заморожуванням рахунків, несвоєчасною видачею засобів, відстрочкою виплати боргів.

Спеціальні види втрат проявляються у вигляді нанесення збитку здоров'ю і життю людей, навколишньому середовищу, престижу підприємця, а також внаслідок інших несприятливих соціальних і морально-психологічних наслідків. Найчастіше спеціальні види втрат вкрай важко визначити в кількісному, тим більше у вартісному вираженні.

Природно, що для кожного з видів втрат вихідну оцінку можливості їхнього виникнення і величини слід виробляти за певний час, що охоплює місяць, рік, термін здійснення підприємництва.

При проведенні комплексного аналізу ймовірних втрат для оцінки ризику важливо не тільки встановити всі джерела ризику, але і виявити, які джерела превалюють. Аналізуючи перераховані вище види втрат, необхідно розділити ймовірні втрати на визначальні і побічні, виходячи з самої загальної оцінки їх величини.

При визначенні підприємницького ризику побічні втрати можуть бути виключені в кількісній оцінці рівня ризику. Якщо в числі розглянутих втрат виділяється один вид, який свідомо придушує інші, то при кількісній оцінці рівня ризику в розрахунок можна приймати тільки цей вид втрат.

Перш ніж оцінювати ризик, обумовлений дією суцього випадкових факторів, у край бажано відокремити систематичну складову втрати від випадкової. Це необхідно і з позицій математичної коректності, так як дії з випадковими величинами істотно відрізняються від дій з детермінованими величинами.

Перш ніж перейти до аналізу проявів випадкових втрат у виробничому, комерційному, фінансовому підприємстві, вкажемо на деякі специфічні джерела втрат та фактори, що впливають на них.

До них слід віднести втрати від впливу непередбачених політичних факторів. Такі втрати породжують політичний ризик. Він проявляється у формі несподіваного, обумовленого політичними міркуваннями і подіями зміни умов господарської діяльності, що створюють несприятливий для підприємця фон і тим самим здатними привести до підвищених витрат ресурсів і втраті прибутку.

Типові джерела такого ризику - збільшення податкових ставок, введення примусових відрахувань, зміна договірних умов, трансформація форм і відносин власності, відчуження майна та грошових коштів з політичних мотивів. Величину можливих втрат і обумовлену ними ступінь ризику в цьому випадку дуже важко передбачати.

Дуже специфічні втрати, викликані недосконалістю методології та некомпетентністю осіб, що формують бізнес-план і здійснюють розрахунок прибутку і доходу.

Особливе місце займають втрати підприємця, обумовлені несумлінністю або неспроможністю компаньйонів.

Втрати у виробничому підприємстві:

– зниження намічених обсягів виробництва та реалізації продукції внаслідок зменшення продуктивності праці, простою обладнання або неповне використання виробничих потужностей, втрат робочого часу, відсутності необхідної кількості вихідних матеріалів, підвищеного відсотка браку веде до недоотримання запланованої виручки. Ймовірні втрати D в цьому випадку у вартісному вираженні визначаються за формулою:

$$D = \Delta O * C, \quad (1)$$

де: ΔO – ймовірне сумарне зменшення обсягу випуску продукції;

C – ціна реалізації одиниці обсягу продукції;

– зниження цін продукцію, у зв'язку з недостатньою якістю, несприятливою зміною ринкової кон'юнктури, падінням попиту, цінової інфляцією призводить до ймовірних втрат, що визначається за формулою:

$$D = \Delta C * O, \quad (2)$$

де: ΔC – ймовірне зменшення ціни одиниці об'єму продукції;

O – загальний обсяг наміченої до випуску і реалізації продукції;

– підвищені матеріальні витрати, обумовлені перевитратою матеріалів, сировини, палива, енергії, ведуть до втрат, які визначаються за формулою:

$$D = \Delta M_1 C_1 + \Delta M_2 C_2 + \dots, \quad (3)$$

де: ΔM – ймовірна перевитрата матеріального ресурсу;

Ц – ціна одиниці ресурсу;

– інші підвищені витрати, які можуть бути внаслідок високих транспортних витрат, накладних та інших видатків;

– перевитрата наміченої величини фонду оплати праці внаслідок перевищення розрахункової чисельності або внаслідок виплати більш високого рівня заробітної плати окремим працівникам;

– сплата підвищених відрахувань і податків, якщо в процесі здійснення бізнес-плану ставки відрахувань і податків зміняться в несприятливу для підприємця сторону;

– не слід випускати з уваги і можливості втрат у вигляді штрафів, природних втрат, а також обумовлених стихійними лихами, хоча врахувати такі втрати не представляється можливим.

Сутність і класифікація фінансових ризиків підприємства

Фінансовий ризик є однією з найбільш складних категорій, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, якій властиві наступні основні характеристики (рис. 1):

Рис. 1. Характеристики фінансового ризику

– економічна природа. Фінансовий ризик проявляється в економічній сфері діяльності підприємства і прямо пов'язаний з формуванням його

прибутку, характеризується можливими економічними його втратами в процесі здійснення фінансової діяльності;

- об'єктивність прояву. Фінансовий ризик є об'єктивним явищем в функціонуванні будь-якого підприємства; він супроводжує практично всі види фінансових операцій і всі напрямки його фінансової діяльності;

- імовірність реалізації. Імовірність категорії фінансового ризику проявляється в тому, що ризикова подія може відбутися, а може і не відбутися в процесі здійснення фінансової діяльності підприємства. Ступінь цієї ймовірності визначається дією як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, однак імовірнісна природа фінансового ризику є постійною його характеристикою.

- невизначеність наслідків. Ця характеристика фінансового ризику визначається непередбачуваністю його фінансових результатів, в першу чергу, рівня прибутковості здійснюваних фінансових операцій. Фінансовий ризик може супроводжуватись як суттєвими фінансовими втратами для підприємства, так і формуванням додаткових його доходів.

- очікувана несприятливість наслідків. Цей ризик у господарській практиці характеризується і вимірюється рівнем можливих несприятливих наслідків. Це пов'язано з тим, що ряд украй негативних наслідків фінансового ризику визначають втрату не лише доходу, а й капіталу підприємства, що приводить його до банкрутства (тобто до незворотних негативних наслідків для його діяльності).

- варіабельність рівня. Рівень фінансового ризику, притаманний тій чи іншій фінансової операції або певного виду фінансової діяльності підприємства не є незмінним.

- суб'єктивність оцінки. Визначається різним рівнем повноти та достовірності інформаційної бази, кваліфікації фінансових менеджерів, їх досвіду в сфері ризик-менеджмент та іншими факторами.

Розглянуті характеристики категорії фінансового ризику дозволяють наступним чином сформулювати його поняття.

Під фінансовим ризиком підприємства розуміється ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу і капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності [1].

Методи управління фінансовими ризиками

Управління фінансовими ризиками підприємства являє собою процес передбачення і нейтралізації їх негативних фінансових наслідків, пов'язаний з їх ідентифікацією, оцінкою, профілактикою і страхуванням. Основні принципи управління фінансовими ризиками представлені на рис. 2:

Рис. 2. – Принципи управління фінансовими ризиками

– усвідомлене прийняття ризиків. Фінансовий менеджер повинен свідомо йти на ризик, якщо він сподівається отримати відповідний дохід від здійснення фінансової операції;

– керованість фінансовими ризиками. До складу портфеля фінансових ризиків повинні включатися переважно ті з них, які піддаються нейтралізації в процесі управління незалежно від їх об'єктивної або суб'єктивної природи;

– незалежність управління окремими ризиками. Фінансові втрати по різних видах ризиків є незалежними один від одного, в процесі управління ними повинні нейтралізуватися індивідуально.

– порівнянність рівня прийнятих ризиків з рівнем прибутковості фінансових операцій. Цей принцип є основоположним у теорії ризик-менеджменту. Він полягає в тому, що підприємство повинно приймати в процесі здійснення фінансової діяльності лише ті види фінансових ризиків, рівень яких не перевищує відповідного рівня доходності по шкалі «доходність-ризик»;

– порівнянність рівня прийнятих ризиків з фінансовими можливостями підприємства. Очікуваний розмір фінансових втрат підприємства, що відповідає тому чи іншому рівню фінансового ризику, повинен відповідати тій частці капіталу, яка забезпечує внутрішнє страхування ризиків. В іншому варіанті ризик спричинить за собою втрату певної частини активів;

– економічність управління ризиками. Основу управління фінансовими ризиками становить нейтралізація їх негативних фінансових наслідків для діяльності підприємства при можливому настанні ризикового випадку;

– облік тимчасового фактора в управлінні ризиками. Чим довший період здійснення фінансової операції, тим ширший діапазон ризиків, тим менше можливостей забезпечити нейтралізацію їх негативних фінансових наслідків;

– облік фінансової стратегії підприємства в процесі управління ризиками;

– облік можливості передачі ризиків. В системі методів управління фінансовими ризиками підприємства основна роль належить внутрішнім механізмам їх нейтралізації. Внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків являють собою систему методів мінімізації їх негативних наслідків, що обираються і здійснюються в рамках самого підприємства.

Система внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків передбачає використання наступних методів [2].

Статистичні методи оцінки ризику

Відомі два види аналізу ризиків: якісний і кількісний. Якісний аналіз дає можливість визначити фактори і потенційні області ризику, виявити його види.

Кількісний аналіз передбачає кількісну оцінку ризиків, що дозволяє провести їх порівняння.

Найбільш поширеними методами при кількісному аналізі ризику є: статистичний метод; аналітичні методи; метод експертних оцінок; метод аналогій; метод оцінки фінансової стійкості і платоспроможності; метод доцільності витрат.

Статистичний метод полягає у вивченні статистики витрат і прибутків, які були на даному чи аналогічному підприємстві торгівлі, з метою визначення імовірності події та встановлення величини ризику. Імовірність означає можливість отримання певного результату. Величина, або ступінь, ризику вимірюється за допомогою таких показників, як середнє очікуване значення і коливання можливого результату [6].

Середня величина являє собою узагальнену кількісну характеристику, і по її значенню досить важко прийняти рішення на користь якого-небудь варіанта вкладення капіталу. З цією метою вимірюється розмах коливань отриманого результату. Розмах коливань - це ступінь відхилення очікуваного значення результату від його середньої величини. Для визначення розмаху коливань обчислюють такі статистичні величини, як дисперсія і середнє квадратичне відхилення.

Дисперсія (σ) являє собою середнє зважене з квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних і розраховується за формулою:

$$\sigma = \frac{\sum(x-\bar{x})^2 \cdot f}{\sum f}, \quad (4)$$

де: x – очікуване значення для кожного випадку спостереження;

\bar{x} – середнє очікуване значення;

f – частота випадків або число спостережень.

Дисперсія і середнє квадратичне відхилення є заходами абсолютного коливання. Вони вимірюються в тих же одиницях, що і варіююча ознака. Для аналізу ступеня відхилення часто використовується коефіцієнт варіації.

Коефіцієнт варіації (V) виражається як відношення середнього квадратичного відхилення до середнього очікуваного значення. Він показує ступінь відхилення отриманих значень і обчислюється за формулою:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100\% \quad (5)$$

де: σ – середнє квадратичне відхилення;

\bar{x} – середнє очікуване значення.

Коефіцієнт варіації дозволяє порівнювати коливання ознак, що мають різні одиниці вимірювання. Причому, чим вище коефіцієнт варіації, тим сильніше коливання ознаки.

Аналітичні методи застосовуються в тому випадку, коли наявна інформація обмежена і потрібно провести кількісний аналіз ризику. До аналітичних методів відносяться стандартні функції розподілу ймовірностей, наприклад, нормальний розподіл, або розподіл Гауса, показовий (експоненціальний) розподіл ймовірностей. Імовірнісна оцінка ризику досить розроблена математично, однак спиратися тільки на математичні розрахунки в комерційній діяльності не завжди достатньо, оскільки точність розрахунків багато в чому залежить від вихідної інформації [6].

Тому доцільно використовувати метод експертних оцінок, який заснований на узагальненні думок фахівців-експертів про величину ймовірності ризику. Експертні методи дозволяють швидко і без великих тимчасових і трудових витрат одержати інформацію, необхідну для прийняття управлінського рішення.

При аналізі ризиків, пов'язаних з новим проектом, зазвичай використовують метод аналогій. В даному випадку проект розглядається як «живий» організм, що проходить у своєму розвитку наступні етапи: розробка; виведення на ринок; зростання; зрілість; занепад.

Таким чином, вивчаючи життєвий цикл проекту, можна отримати інформацію про кожен етап проекту, виділити причини небажаних наслідків, оцінити ступінь ризику. Однак на практиці досить важко користуватися даним методом, оскільки буває неможливо зібрати необхідний обсяг потрібної інформації.

Метод оцінки фінансової стійкості і платоспроможності підприємства торгівлі передбачає числення ряду коефіцієнтів, до яких відносяться: коефіцієнти поточної ліквідності; забезпеченості власними коштами; відновлення (втрати) платоспроможності [8].

Метод доцільності витрат дозволяє визначити критичний обсяг продажів, тобто нижній граничний розмір обсягу товарообороту, при якому прибуток дорівнює нулю. Господарська діяльність підприємства торгівлі, обсяг товарообігу якого менше критичного, приносить тільки збитки.

Критичний обсяг товарообігу необхідно оцінювати при освоєнні ринку нової продукції і скорочення товарних запасів у зв'язку з падінням попиту, скороченням поставок споживаних товарів, заміною продукції на нову та ін.

Критичний обсяг товарообігу ($Q_{кр}$) можна представити:

$$Q_{кр} = \frac{I_c}{(p_i - I_n)^2} \quad (6)$$

де: I_c – постійні витрати обігу;

I_n – змінні витрати обігу; p_i – ціна одиниці товару.

Чим більше різниця між фактичним обсягом товарообігу і критичним, тим вище фінансова стійкість підприємства.

Будь-яка зміна обсягу продажів робить значний вплив на прибуток. Така залежність називається ефектом виробничого, або операційного левериджу.

Виробничий леверидж характеризує ступінь впливу постійних витрат звертання на прибуток або збитки при зміні обсягу товарообігу.

Виробничий леверидж (ОПР) може бути представлений у вигляді такої формули:

$$L_{\text{пр}} = \frac{B - \Pi_{\text{п}}}{\Pi} = \frac{K_{\text{в}} + \Pi}{\Pi}, \quad (7)$$

де: В – виручка від реалізації товарів і послуг;

П – балансовий прибуток від реалізації товарів і послуг.

З даного співвідношення випливає, що чим більша питома вага постійних витрат обігу в загальній сумі витрат при деякому обсязі товарообігу, тим вище виробничий леверидж, а отже, і підприємницький ризик.

Способи зниження ризиків

Оскільки діяльність підприємства, так чи інакше пов'язана з різного роду ризиками, основним завданням підприємства є зниження ступеня ризику.

Існують такі підходи до захисту від ризиків:

- односторонні дії одного з партнерів;
- взаємну домовленість учасників угоди;
- операції страхових компаній, банківські та урядові гарантії.

Вибір конкретного підходу здійснюється, виходячи з аналізу ринкової ситуації і обумовлюється наступними чинниками:

- особливостями економічних і політичних відносин з контрагентом угоди;
- конкурентоспроможністю товару;
- платоспроможністю контрагента угоди;
- діючими валютними і кредитно-фінансовими обмеженнями;
- строком покриття ризику;
- наявністю додаткових умов здійснення угоди;
- перспективами зміни валютного курсу чи процентних ставок на кредитному ринку.

Аналіз факторів, що впливають на ризики, дозволяє підібрати інструменти захисту від ризиків. Найбільш поширені інструменти захисту від ризику наступні: диверсифікація активів і видів діяльності; страхування; лімітування ризикованих угод; резервування коштів на покриття непередбачених витрат; хеджування.

Диверсифікація, або розсіювання, ризику являє собою розподіл капіталовкладень між різноманітними видами діяльності, результати яких безпосередньо не пов'язані. Диверсифікація дозволяє підвищити стійкість підприємства до змін у підприємницькому середовищі.

Страхування - передача певних ризиків страхової компанії. При цьому підприємство готове відмовитися від частини доходів, щоб уникнути або знизити ступінь ризику. Даний спосіб є найбільш поширеним і передбачає наявність двох сторін: страховика і страхувальника.

Лімітування ризикованих угод припускає встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат. Лімітування є важливим засобом зниження ступеня ризику, використовується при продажу товарів у кредит, за дорожніми чеками, при визначенні сум вкладення капіталу та ін.

Резервування коштів на покриття непередбачених витрат передбачає встановлення співвідношення між потенційними ризиками і розмірами витрат, необхідних для подолання наслідків цих ризиків. Такий спосіб зниження ризиків, як правило, застосовується при виконанні різних проектів.

Хеджування – це страхування від втрат за допомогою операцій продажу покупки товару, валюти, цінних паперів, ціна на які коливається протягом періоду до проведення основної комерційної операції. Хеджування – один з найбільш відомих механізмів управління ризиками.

Отже, функціонування комерційних організацій у ринковому середовищі пов'язане з ризиками, які здатні привести до самих істотних втрат. Ці втрати відносяться до всіх сторін діяльності комерційної організації: фінансових ресурсів, положенню в конкурентному середовищі, поточних проектах, витрат на менеджмент. Складність полягає в тому, що спроба мінімізації або усунення

цих втрат приводить до необхідності системних змін в процедурах управління комерційною організацією, формування достатньо самостійного режиму управління, орієнтованого як на зовнішні, так і на внутрішні джерела ризику, включаючи динаміку розвитку галузі, ринкової ніші, регіональної, національної та навіть світової економік. Звідси, якщо організація хоче дійсно керувати ризиками, а не просто «рятуватися» від них, то постає необхідність суттєвого розвитку аналітичної складової в управлінні. Оскільки сама сутність функції управління ризиками має не предметний характер, а спрямована на збереження інтегральних цінностей комерційної організації (ринкова позиція, імідж, матеріальні та нематеріальні активи та ін.), то реалізація цієї функції повинна здійснюватися спільними зусиллями служби управління ризиками та підрозділами фірми. Отже, для управління ризиками необхідно, по-перше, готувати фахівців, а по-друге, проводити регулярні спільні тренінги.

Усвідомлення все більш помітної ролі управління ризиками, переклад його у сферу професійної діяльності та необхідність інструментальної підтримки є сьогодні одними з найбільш актуальних завдань у досягненні стабільного розвитку української економіки.

Список літератури: 1. Бланк *И.А.* «Основы финансового менеджмента», том 2. Киев: Ника-Центр, 2001 2. Гамза *В.А.* *Екатеринославский Ю.Ю.* «Рисковый спектр коммерческих организаций». Москва: Экономика, 2002 3. Вяткин *В.*, Хэмптон *Дж.*, Казак *А.* Принятие финансовых решений в управлении бизнесом. Москва, 2002 4. Шохин *Е.И.* Финансовый менеджмент. Москва, ИД ФБК-Пресс, 2003 5. Толочко *Ю.*, Мирончик *Н.* Валютный риск и оптимальная валютная структура // Банковский вестник, № 10 2002 6. Громыко *Г.Л.* Теория статистики. 2007 7. Голуб *Л. А.* Социально-экономическая статистика. 2003 8. Бурцева *С. А.* Статистика финансов. 2004 9. Елисеєва *И. И.*, Силаєва *С. А.*, Щиріна *А. Н.* Практикум по макроэкономической статистике. 2007 10. Елисеєва *И.И.* Общая теория статистики: Учебник для ВУЗов. – М.: Финансы и статистика, 2004.

1.5 Аналіз рентабельності власного капіталу

Головними напрямками розвитку національної економіки сьогодні є створення економіки відкритого типу, тобто відкритої для співпраці з зарубіжними партнерами, взаємного інвестування та кредитування з боку міжнародних фінансових організацій. Україна поступово прилучається до процесу гармонізації та стандартизації бухгалтерського обліку, і початком цього процесу стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від

28.10.1998 року № 1706, якою затверджено програму реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів.

Забезпечення ефективного функціонування підприємств в умовах трансформації економіки України потребує нових підходів до системи управління. Важливого значення для реалізації цих процесів набуває економічний аналіз, який дає змогу об'єктивно оцінити діяльність підприємств, обґрунтувати і швидко реагувати на зміни ринкового середовища. Одним із недоліків у діяльності промислових підприємств в сучасних умовах є не тільки низька конкурентоспроможність їхньої продукції, але й неспроможність керівництва адаптуватися до змін у середовищі, яке його оточує. У зв'язку з цим, питання досягнення ефективності діяльності вітчизняних підприємств, а саме забезпечення рентабельності власного капіталу є актуальним, адже досягнення ефективності діяльності підприємства в сфері управління власним капіталом дає потенційну можливість підвищення економічної ефективності всієї діяльності підприємства.

Метою дослідження є обґрунтування підходів до факторного аналізу рентабельності власного капіталу та використання моделі Дюпон для її апробації на прикладі ВАТ «Світло Шахтаря», а також обґрунтування факторного аналізу рентабельності власного капіталу в оцінці економічної ефективності діяльності підприємства.

Відповідно до мети, завданнями наукового дослідження є:

- обґрунтування необхідності використання факторного аналізу рентабельності власного капіталу за моделлю Дюпон в оцінці економічної ефективності діяльності підприємства;
- обґрунтування системи показників для факторного аналізу рентабельності власного капіталу;
- розробка факторної моделі залежності рентабельності власного капіталу, використовуючи модель фірми Дюпон;
- апробація запропонованої методики за даними ВАТ «Світло Шахтаря».

Наукові дослідження у сфері фінансового аналізу орієнтовані здебільшого на вивчення питань економічного стану, розвитку, визначення фінансової стійкості, розробки стратегії, планування діяльності, підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємства тощо. Однак питання розвитку джерел формування та структури власного капіталу у взаємозв'язку із підвищенням економічної ефективності діяльності підприємства залишаються недостатньо розробленими. З огляду на вищевикладене, питання аналізу рентабельності власного капіталу потребує подальшого розгляду.

Дослідженню питань щодо ефективності діяльності підприємства та його рентабельності присвячені роботи таких вчених: Савицької Г.В., Шеремета А.Д., Негашева Е.В., Коробова М.Я., Кононенко О., Несторенко Ж.К., Сопко В.В., Малярця Л.М., Слав'юка Р.А., Бобяка А.П., Варічевої Р.В., Костецького Я.

Дослідження показали, що виникнення збитків на підприємствах пов'язані із конкретними виробничими і функціональними підрозділами, сферами управління (наприклад, управління запасами, витратами або фінансами). Аналіз внутрішніх причин збиткової діяльності покликаний виявити недоліки в системі прийняття управлінських рішень. Однак проведені дослідження дають підстави стверджувати про відсутність системного підходу до питань забезпечення рентабельності власного капіталу промислових підприємств.

У сучасній літературі існує безліч показників рентабельності, які з різних позицій характеризують прибутковість. Найбільше аналітичне значення має розподіл показників рентабельності з точки зору вимірювання прибутковості вкладених ресурсів на створення потенціалу підприємства і прибутковості його поточних витрат [1-3]. Від цього, в першу чергу, залежить вибір оціночних показників, які використовуються у розрахунках. Найчастіше використовуються чотири різні показники прибутку підприємства: валовий прибуток (ряд.050 ф.2), операційний прибуток (ряд.100 ф.2), прибуток до оподаткування (ряд.170 ф.2), чистий прибуток (ряд.220 ф.2). У залежності від

того, з чим порівнюється обраний показник прибутку, виділяються три великі групи коефіцієнтів рентабельності: рентабельність інвестицій (капіталу); рентабельність продажів; рентабельність виробництва.

У групі рентабельності інвестицій (капіталу) розраховують два основні коефіцієнти: рентабельність сукупного капіталу (або активів) *ROA* та рентабельність власного капіталу *ROE*. Показник *ROE* становить інтерес, насамперед, для інвесторів. Цей показник важливий для існуючих і потенційних власників, акціонерів, і, на нашу думку, може бути використаний для аналізу ефективності діяльності підприємств. Рентабельність власного капіталу показує, який прибуток приносить кожна інвестована власником капіталу грошова одиниця і є основним показником, який використовується для характеристики вкладень у діяльність того чи іншого виду.

Розробки в області факторного аналізу, які ведуться з початку 20 століття, мають велике значення для розширення можливостей використання аналітичних коефіцієнтів для внутрішньо фірмового аналізу та управління.

Перш за все, це відноситься до розробки у 1919 році схеми факторного аналізу, запропонованої фахівцями фірми Дюпон (*The DuPont System of Analysis*). До цього часу достатньо широке розповсюдження отримали показники рентабельності продажів і оборотності активів. Однак ці показники використовувалися самі по собі, без ув'язки з факторами виробництва. У моделі фірми Дюпон вперше кілька показників були взаємопов'язані і наведені у вигляді трикутної структури, в вершині якої знаходиться коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу *ROA* як основний показник, що характеризує віддачу, одержувану від коштів, вкладених у діяльність фірми, а в нижній частині трикутника - два факторних показника - рентабельність продажів *NPM* і ресурсовіддачу *TAT*.

В основу даної моделі була закладена жорстко детермінована залежність:

$$\frac{ЧП}{A} = \frac{ЧП}{B} \times \frac{B}{A} \text{ або } ROA = NPM \times TAT, \quad (1)$$

де: Чп – чистий прибуток;

А – сума активів підприємства;

Е – (обсяг виробництва) виручка від реалізації.

У теоретичному плані фахівці фірми Дюпон не були новаторами; вони використовували оригінальну ідею взаємопов'язаних показників, висловлену вперше Альфредом Маршаллом і опубліковану ним в 1892 році в книзі «Елементи галузевої економіки». Тим не менше їхня заслуга очевидна, так як раніше ці ідеї на практиці не застосовувалися.

Надалі ця модель була розгорнута в модифіковану факторну модель, представлену у вигляді деревовидної структури, у вершині якої знаходиться показник рентабельності власного капіталу (*ROE*), а в основі - ознаки, що характеризують фактори виробничої та фінансової діяльності підприємства. Основна відмінність цих моделей полягає в більш докладному виділенні факторів і зміні пріоритетів щодо результативного показника. Треба сказати, що моделі факторного аналізу, запропоновані фахівцями фірми Дюпон, досить довго залишалися незатребуваними, і тільки останнім часом їм стали приділяти увагу.

Математичне уявлення модифікованої моделі Дюпон має вигляд:

$$R_{BK} = \frac{ЧП}{B} \times \frac{B}{A} \times \frac{A}{BK}, \quad (2)$$

де: R_{BK} – рентабельність власного капіталу;

ЧП – чистий прибуток;

А – сума активів організації;

В – (обсяг виробництва) виручка від реалізації.

БК – власний капітал організації.

З представленої моделі видно, що рентабельність власного капіталу залежить від трьох факторів: рентабельності продажів, оборотності активів і структури авансованого капіталу. Значимість виділених факторів пояснюється тим, що вони в певному сенсі узагальнюють усі напрямки фінансово-

господарської діяльності підприємства, його статичу і динаміку, зокрема бухгалтерську звітність: перший фактор узагальнює форму № 2 «Звіт про фінансові результати», другий - актив балансу, третій - пасив балансу.

Тепер охарактеризуємо кожен з основних показників, що входять в модель Дюпон.

Рентабельність власного капіталу розраховується за формулою:

$$R_{BK} = \frac{ЧП}{\frac{BK_{П} + BK_{К}}{2}} \quad (3)$$

де: $BK_{П}$ и $BK_{К}$ – розмір власних коштів на початок і на кінець періоду.

У практиці аналізу застосовується безліч показників ефективності роботи підприємства. Показник рентабельності власного капіталу обраний тому, що він є найбільш важливим для акціонерів компанії. Він характеризує прибуток, який власники отримують з гривні вкладених у підприємство коштів. Цей коефіцієнт враховує такі важливі параметри, як платежі за відсотками за кредит і податок на прибуток.

Рентабельність продажів характеризує ефективність управління витратами і ціновою політикою підприємства. Рентабельність продажів також є одним з найважливіших показників ефективності діяльності підприємства й розраховується як:

$$R_{ПР} = \frac{ЧП}{В} \quad (4)$$

де: $В$ – виручка від реалізації продукції,

$ЧП$ – чистий прибуток підприємства.

Цей коефіцієнт показує, яку суму чистого прибутку отримує підприємство з кожної гривні проданої продукції, іншими словами, скільки коштів залишається у розпорядженні підприємства після покриття собівартості продукції, які виплати відсотків за кредитами і сплати податків. Показник рентабельності продажів характеризує найважливіший аспект діяльності

компанії - реалізацію основної продукції, а також дозволяє оцінити частку собівартості в продажах.

Оборотність активів (ресурсовіддача) відображає інтенсивність його використання та ділову активність підприємства. Формула для розрахунку показника має вигляд:

$$R_{\text{вид}} = \frac{B}{\frac{A_{\text{П}} + A_{\text{К}}}{2}} \quad (5)$$

де: В – виручка від реалізації за розрахунковий період;

$A_{\text{П}}$, $A_{\text{К}}$ – розмір активів відповідно на початок та кінець періоду.

Цей показник можна інтерпретувати двояко. З одного боку, оборотність активів відображає, скільки разів за період обертається капітал, вкладений в активи підприємства, тобто оцінює інтенсивність використання всіх активів незалежно від джерел їх утворення. З іншого боку, ресурсовіддачу, яка показує, скільки гривень виручки підприємство має з гривні, вкладеної в активи. Зростання даного показника говорить про підвищення ефективності їх використання.

Фінансовий важіль (леверідж) або фінансова структура підприємства проявляє обрану підприємством політику в галузі фінансування. Чим вищий його рівень, тим вищий ступінь ризику банкрутства підприємства, але разом з тим вища дохідність власного капіталу. Даний показник відображає структуру капіталу, авансованого в діяльність підприємства. Він розраховується як відношення всього авансованого капіталу підприємства до власного капіталу:

$$K_{\text{фл}} = \frac{AK}{BK}, \quad (6)$$

де: АК – авансований капітал,

БК – власний капітал.

Рівень фінансового леверіджу можна трактувати, з одного боку, як характеристику фінансової стійкості та ризикованості бізнесу, і, з іншого боку, як оцінку ефективності використання підприємством позикових коштів.

Перш ніж перейти власне до факторного аналізу, зробимо низку важливих застережень, що стосуються сфери застосування моделі Дюпон.

Аналізуючи рентабельність власного капіталу в просторово-часовому аспекті, необхідно враховувати три важливі особливості цього показника, істотні для формулювання обґрунтованих висновків.

Перша пов'язана з тимчасовим аспектом діяльності комерційної організації. Коефіцієнт рентабельності продажів визначається результативністю роботи звітного періоду; він не відображає ймовірний і планований ефект довгострокових інвестицій.

Друга особливість визначається проблемою ризику. Одним з показників ризикованості бізнесу є коефіцієнт фінансової залежності - чим вище його значення, тим більш ризиковим з позиції акціонерів, інвесторів і кредиторів є даний бізнес. Отже, необхідно враховувати взаємозв'язки між факторами, які прямо не відображені в моделі Дюпон.

Третя особливість пов'язана з проблемою оцінки. Чисельник і знаменник коефіцієнту рентабельності власного капіталу виражені в грошових одиницях різної купівельної спроможності. Прибуток - динамічний показник, він відображає результати діяльності і сформований рівень цін на товари і послуги, в основному, за минулий період. На відміну від прибутку, власний капітал складається протягом ряду років. Він виражений в обліковій оцінці, яка може сильно відрізнятись від поточної ринкової вартості.

Крім того, облікова оцінка власного капіталу не відображає майбутніх доходів підприємства. Далеко не все може бути відображено в балансі, наприклад, престиж фірми, торговельна марка, новітні технології, висока кваліфікація персоналу, що не мають адекватної грошової оцінки у звітності (якщо мова не йде про продаж бізнесу в цілому). Таким чином, ринкова ціна акцій підприємства може сильно перевищувати облікову вартість, і в цьому

випадку високе значення рентабельності власного капіталу не означає високої віддачі на капітал підприємства. Тому слід брати до уваги його ринкову вартість.

Призначення моделі Дюпон - виявити фактори, що визначають ефективність функціонування бізнесу, оцінити ступінь їх впливу і визначити тенденції у їх зміні і значущості. Ця модель використовується і для порівняльної оцінки ризику інвестування або кредитування цього підприємства.

Всім факторам моделі і за рівнем значущості, і за тенденціями зміни притаманна галузева специфіка, яку аналітик повинен враховувати. Так, показник ресурсівіддачі може мати відносно невисоке значення у високотехнологічних галузях, що відрізняються капіталоемністю, навпаки, показник рентабельності господарської діяльності в них буде відносно високим. Високе значення коефіцієнта фінансової залежності можуть дозволити собі підприємства, що мають стабільне і прогнозоване надходження грошей за свою продукцію. Це ж відноситься і до підприємств, що мають велику частку ліквідних активів (підприємства торгівлі та збуту, банки). Отже, в залежності від галузевої специфіки, а також конкретних фінансово-господарських умов, що склалися на даному підприємстві, воно може робити ставку на той чи інший фактор підвищення рентабельності власного капіталу.

Тому при аналізі діяльності коефіцієнтів рентабельності власного капіталу аналітиками фірми Дюпон обрано як найбільш значущий; його призначення – встановити фактори, які впливають на ефективність роботи підприємства та оцінити їхній вплив [4]. Для проведення аналізу необхідно змодельювати факторну модель коефіцієнту рентабельності власного капіталу. В основу наведеної схеми аналізу покладено детерміновану модель, яка має вигляд формули (2). З наведеної моделі видно, що *ROE* залежить від трьох факторів першого порядку: чистої рентабельності продажів, ресурсівіддачі та структури джерел коштів, інвестованих у підприємство. За допомогою аналізу зазначених коефіцієнтів у формулі 2 можна визначати основні фактори, що впливають на результат діяльності підприємства, і систематично виявляти

“слабкі” місця підприємства. Для проведення факторного аналізу можна використати різні прийоми елімінування.

Для ВАТ «Світло Шахтаря» розрахуємо показники, що впливають на рентабельність власного капіталу (таблиця 1) із використанням індексного методу детермінованого факторного аналізу.

Таблиця 1

Факторний аналіз рентабельності власного капіталу машинобудівних підприємств Харківської області у 2009–2010 рр.

Показник	Рік		Абсолютна зміна	Вплив факторів на зміну рівня рентабельності власного капіталу
	2009	2010		
Рентабельність власного капіталу:	0,18	0,125	-0,055	$\Delta R_{BK} = \Delta R_{BK R_{np}} + \Delta R_{BK R_{vid}} + \Delta R_{BK K_{\phi l}} = -0,055$
Рентабельність продажів:	0,23	0,14	-0,09	- рентабельності продажів: $\Delta R_{BK R_{np}} = BK_{2009} \times (I_{R_{np}} - 1) = -0,07$
Оборотність активів (ресурсовіддача):	0,74	0,82	+0,08	- ресурсовіддачі: $\Delta R_{BK R_{vid}} = BK_{2009} \times I_{K_{np}} (I_{R_{vid}} - 1) = +0,012$
Фінансовий леверідж підприємства:	1,068	1,085	+0,017	- фінансового леверіджу: $\Delta R_{BK K_{\phi l}} = BK_{2009} \times I_{K_{np}} \times I_{R_{vid}} (I_{K_{\phi l}} - 1) = 0,003$

З таблиці видно, що зміни рентабельності власного капіталу здебільшого обумовлені динамікою оборотності активів. Набагато слабкіше на результативний показник впливала структура пасивів (фінансовий леверідж). Отже, можна зробити висновок, що основними для підприємства є проблеми в основній діяльності, пов'язані з управлінням витратами і ціноутворенням, тому що рентабельність продажів знизилася на 0,09 відсоткових пункти й призвела до зменшення рентабельності власного капіталу на 0,07 відсоткових пункти.

При проведенні факторного аналізу важливо розуміти, який економічний сенс містить той чи інший показник, до якої сфери діяльності підприємства він відноситься, з тим щоб правильно інтерпретувати його динаміку і приймати рішення по керуванню бізнесом. При аналізі результатів, отриманих за допомогою моделі Дюпон, застосовується системний підхід. Цей підхід, на відміну від класичного аналізу за допомогою фінансових коефіцієнтів, дозволяє

врахувати всі зв'язки між сферами діяльності підприємства, кожен з яких характеризує будь-який показник моделі.

В сучасних умовах вирішальною умовою розвитку промислових підприємств є забезпечення рентабельності їхнього власного капіталу. При цьому ефективність діяльності значною мірою залежить від точності оцінки рентабельності їхнього власного капіталу. На нашу думку, використання факторної системи Дюпон дає можливість більш точно виділити вплив окремих факторів на ефективність діяльності підприємства.

Список літератури: 1. *Савицкая Г. В.* Экономический анализ [Текст] : [учеб. для вузов] / Г. В. Савицкая. – 11-е изд., испр. и доп. – М. : Новое знание, 2005. – 650 с. 2. *Шеремет А. Д.* Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций [Текст] : [Практ. пособие] / А. Д. Шеремет, Е. В. Негашев. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 236 с. 3. *Коробов М. Я.* Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств [Текст] / М. Я. Коробов. – 3-є вид. – К. : Т-во „Знання”, КОО, 2002. – 294 с. 4. *Кононенко О.* Аналіз фінансової звітності [Текст] / О. Кононенко, О. Маханько. – Х. : Фактор, 2008. – 208 с. 5. *Нестеренко Ж. К.* Нерозподілений прибуток як джерело збільшення власного капіталу підприємства / Ж. К. Нестеренко. - С. 245-253 Економічний простір [Текст] : зб. наук. пр. / Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. ; [голов. ред. : Орловська Ю. В.]. - Дніпропетровськ : ПДАБА, 2007 - № 31. - 2009. - 264 с. 6. Економічний аналіз [Текст] : зб. наук. пр. [каф.екон. аналізу і статистики] / Терноп. нац. екон. ун-т ; за ред. : С. І. Шкарабан. - Тернопіль : ТНЕУ, 2007 - .Вип. 10, Ч. 4. - 2012. - 445 с. 7. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів) [Текст] : монографія / Валерія Сопко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана, Ун-т економіки та права "КРОК". - К. : Центр навч. л-ри, 2006. - 310 с. 8. *Слав'юк Р. А.* Управління структуруванням власного капіталу акціонерних товариств [Текст] : монографія / Р. А. Слав'юк, Н. М. Чиж ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. - К. : УБС НБУ, 2009. - 358 с. 9. *Бобяк Андрій Петрович* Бухгалтерський облік власного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм [Текст] : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / А. П. Бобяк ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. - К., 2011. - 20 с. 10. *Варічева Руслана Вікторівна* Бухгалтерський облік і аналіз формування та змін власного капіталу : організація й методика [Текст] : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Р. В. Варічева ; Житомир. держ. технол. ун-т. - Житомир, 2012. - 20 с.